Studia
Historica
Slovenica

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 22 (2022), št. 3

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2022

***Studia* Historica Slovenica**

Tiskana izdaja ISSN 1580-8122
Elektronska izdaja ISSN 2591-2194

Časopis za humanistične in družboslovne študije / *Humanities and Social Studies Review*

Izdajatelja / *Published by*
ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANC KOVAČIČ IN MARIBOR
http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si
ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
ZRI DR. FRANC KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / *Editorial Board*
dr. Karin Bakračevič, dr. Rajko Bratož,
dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,
dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,
dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),
dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),
dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),
dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / *Responsible Editor*
dr. Darko Friš
Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 53c, SI–2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / *e-mail:* darko.fris@um.si

Glavni urednik / *Chief Editor*
dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / *Technical Editor*
David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.
The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.
No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:* Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:* Itagraf d.o.o.

http: //shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si

Izvlečke prispevkov v tem časopisu objavljata **'Historical – Abstracts'** in **'America: History and Life'**.
Časopis je uvrščen v **'Ulrich's Periodicals Directory'**, evropsko humanistično bazo **ERIH** in mednarodno bibliografsko bazo **Scopus (h, d)**.
Abstracts of this review are included in ***'Historical – Abstracts'*** *and* ***'America: History and Life'.***
This review is included in ***'Ulrich's Periodicals Directory',*** *european humanistic database* ***ERIH*** *and international database* ***Scopus (h, d).***

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko **487**.
Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.
Co-financed by the Slovenian Research Agency.

Studia Historica Slovenica

Studia Historica Slovenica

Kazalo / *Contents*

Članki in razprave / *Papers and Essays*

RENATO PODBERSIČ: **S**ij Davidove zvezde na sončni strani Alp. Judje pri nas med Jugoslavijo in Slovenijo 637
The Shine of the Star of David on the Sunny Side of the Alps. Slovenian Jews between Yugoslavia and Slovenia

GREGOR JENUŠ in DEJAN VALENTINČIČ: **N**emškogovoreča narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega priznanja 663
The German-speaking Community in Slovenia and the Question of Constitutional Recognition

ANA ŠELA in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: **V**olitve v Ustavodajno skupščino leta 1920 na Slovenskem: predvolilni boj 717
Elections to the Constituent Assembly in 1920 in Slovenian Lands: The Pre-Election Struggle

TOMAŽ IVEŠIĆ: **J**ugoslovani v povojnih popisih prebivalstva 767
Yugoslavs in the Post-War Population Censuses

ALEŠ MAVER: **Z**apleteni zemljepis demokratizacije. Prehodi v demokracijo v srednji in vzhodni Evropi ob koncu 20. stoletja 791
A Complicated Geography of Democratization: Transitions to Democracy in Central and Eastern Europe at the End of the Twentieth Century

LÁSZLÓ GÖNCZ: **M**adžarska narodna skupnost v času osamosvojitve Slovenije in ustavnih sprememb ter sprejetja nove ustave (1989–1991) 823
The Hungarian National Community at the Time of Slovenia's Independence, the Related Constitutional Amendments, and the Adoption of the New Constitution (1989–1991)

Studia
Historica
Slovenica

PRIMOŽ MLAČNIK: **D**ekonstrukcijskost manjšinskih detektivskih romanov Sergeja Verča 859
The Deconstructiveness of Sergej Verč's Minor Detective Novels

Avtorski izvlečki / *Authors' Abstracts* 887

Uredniška navodila avtorjem / *Editor's Instructions to Authors* 893

***Studia* Historica Slovenica** / *letnik / year* 22 (2022) 903

Studia
Historica
Slovenica

Studia
Historica
Slovenica

DOI 10.32874/SHS.2022-18

Nemškogovoreča narodna skupnost na Slovenskem in vprašanje ustavnega priznanja

Gregor Jenuš
Dr., docent, znanstveni sodelavec
Ministrstvo za kulturo RS, Arhiv Republike Slovenije
Zvezdarska 1, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: gregor.jenus@gov.si

Dejan Valentinčič
Dr., docent, prodekan
Nova univerza, Fakulteta za slovenske in mednarodne študije
Mestni trg 23, SI–1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: dejan.valentincic@asef.net

Izvleček:
Avtorja v prispevku predstavljata problematiko razvoja nemškogovoreče narodne skupnosti na Slovenskem od razpada Avstro-Ogrske monarhije do danes. S pomočjo podatkov iz popisov prebivalstev v različnih časovnih obdobjih (Avstro-Ogrska, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, Kraljevina Jugoslavija, povojna Jugoslavija in Republika Slovenija) analizirata postopen številčni upad nemške skupnosti na Slovenskem. Predstavita razloge, ki so pripeljali do izgube manjšinskega statusa po drugi svetovni vojni in prizadevanja nemškogovoreče narodne skupnosti po nastanku Republike Slovenije za dosego ustavnega priznanja. Prav tako prikažeta, kako je vprašanje manjšinskega varstva na primeru nemškogovoreče narodne skupnosti postalo del dnevne politike in slovenskih bilateralnih in mednarodnih odnosov.

Ključne besede:
nemška manjšina, nemškogovoreča narodna skupnost, manjšinske pravice, ustavno priznanje, popisi prebivalstva, 20. stoletje

Studia Historica Slovenica
Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 22 (2022), št. 3, str. 663–716, 137 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod[1]

Na območju Republike Slovenije je do konca druge svetovne vojne živela nemško govoreča narodna manjšina, katere pravni položaj so zagotavljale mednarodne pogodbe, ki jih je jugoslovanska država podpisala ob koncu prve svetovne vojne. Mednarodnopravne obveznosti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevine SHS), kraljevine čigar del so po decembru 1918 bile tudi slovenske dežele, do varstva narodnih manjšin so bile določene v *Saintgermainski*[2] in *Trianonski pogodbi.*[3] Na podlagi določb v obeh mirovnih pogodbah je morala Kraljevina SHS z velesilami in pridruženimi članicami podpisati tudi posebno pogodbo o varstvu narodnih manjšin.[4]

Pravni položaj nemško govoreče narodne manjšine na Slovenskem naj bi tako bil zagotovljen s pogodbo podpisano v Saint-Germain-en-Laye 10. septembra 1919. Vendar, povojna pravna praksa ni bila naklonjena manjšinam, še posebno ne nemški, saj se je v večini držav z manjšinami pojavljal asimilacijski pritisk in v primeru nemške manjšine očitek recipročnosti in revanšizma. Tudi sistem manjšinske zaščite v okviru *Društva narodov*, ki so si ga velesile zamislile kot organ kolektivne varnosti, ni bil učinkovit in to tudi ni mogel postati.[5] Kot poudarja Ernest Pertič določila varstva narodnih manjšin niso zavezovala vseh

---

1 Raziskava je nastala v sklopu raziskovalnega projekta V5-2107:*Analiza stanja hrvaške, nemške in srbske skupnosti v Republiki Sloveniji* (ang. Analysis of the situation of the Croatian, German and Serbian communities in the Republic of Slovenia), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

2 Člen 51, 1. odstavek: "Država Srbov–Hrvatov–Slovencev sprejema in soglaša, da bo v pogodbo z glavnimi in pridruženimi članicami vnesla takšne določbe, ki se bodo tem silam zdele potrebne za zaščito prebivalcev te države, ki se od večine razlikujejo po rasi, jeziku ali religiji." (Miran Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", v: Miran Komac in Balázs Vizi (ur.), *Bilateralni sporazumi kot oblik a urejanja varstva narodnih manjšin. Primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji* (Budimpešta: L'Harmattan, 2019), str. 69 (dalje: Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji")).

3 Člen 44: "Srbsko-hrvaška-slovenska država v zvezi z Madžarsko priznava in potrjuje svojo zavezo k privolitvi, da se v pogodbo z glavnimi zavezniškimi in pridruženimi silami vključijo določila, ki se tem silam zdijo potrebna za zaščito interesov prebivalcev srbsko-hrvaško slovenske države, ki se od večine prebivalstva razlikujejo po rasi, jeziku ali veri, ter za zaščito svobodnega tranzita in pravične trgovine z drugimi narodi." (Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", str. 69).

4 Martin Lawrence, *The Treaties of Peace, 1919–1923. Vol. I* (New Jersey, 2007); Mitja Žagar, "Manjšine v odnosih med državami in bilateralni sporazumi: manjšinske pravice kot individualne in kolektivne pravice", v: Miran Komac in Balázs Vizi (ur.), *Bilateralni sporazumi kot oblik a urejanja varstva narodnih manjšin. Primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji* (Budimpešta: L'Harmattan, 2019), str. 40; Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", str. 69.

5 Peter Hilpold, "The League Of Nations And The Protection Of Minorities – Rediscovering A Great Experiment", *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 17, št. 1 (2013), str. 87–124 (glej str. 91).

Fotografija Rudolfa Maistra s člani ameriške misije v Mariboru januarja 1919 (ARS, SI AS 1193, Ude Lojze, t. e. 58.)

držav članic *Društva narodov* – še posebno ne velesil, ki so ga vpeljale. "Varstvo manjšin v okviru Društva narodov ne more skriti imperialističnega bistva, kar se kaže v neenakopravnem položaju posameznih držav".[6] Dolžnosti varstva manjšin so imele le "majhne" države, ki so te obveznosti razumele kot omejevanje njihove suverenosti. Janja Hojnik denimo trdi, da dejstvo

> /.../ da ZDA, katerih predsednik Wilson je zasnoval to organizacijo, niso pristopile k Društvu narodov, je seveda pomenilo, da je bilo Društvo manj vplivno, kot bi lahko bilo sicer. Glede na to, da so ZDA veljale za najmočnejšo svetovno velesilo, je njihov ne-pristop pomenil resen udarec za ugled in vpliv Društva narodov.[7]

6 Ernest Petrič, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin* (Maribor: Založba obzorja, 1977), str. 32 (dalje: Petrič, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*).

7 Ana Svenšek, "Neuspeh prve medvladne organizacije Društva narodov je lekcija za sodobni čas", *rtvslo.si*, 10. 1. 2020, dostopno na: https://www.rtvslo.si/1920/neuspeh-prve-medvladne-organizacije-drustva-narodov-je-lekcija-za-sodobni-cas/511105, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Manjšinsko varstvo tako ni postalo osnovno načelo mednarodnega prava, ki bi veljalo tako za velesile kot šibke države. Kljub temu pa je potrebno ponoviti, meni Petrič, da je bilo varstvo manjšin v okviru *Društva narodov* "/.../ korak naprej v smeri mednarodnega varstva posameznika in narodnih skupin pred popolno samovoljo državne oblasti."[8]

Režim mednarodnega varstva manjšin po prvi svetovni vojni je bil nedvomno boljši od predhodnega položaja zaradi vsebine sprejetih določil – in – kar je še posebno pomembno, zaradi jamstva, ki ga je vprašanju dala mednarodna institucija *Društva narodov*.[9] A za rešitev ali reševanje problema, mora obstajati politični interes.

Problematika usode nemškogovoreče skupnosti na Slovenskem v luči popisov prebivalstva

Problematika usode nemškogovoreče skupnosti na Slovenskem, še posebno tiste po drugi svetovni vojni, je tudi trideset let po nastanku samostojne in neodvisne države Republike Slovenije plod zanimanja znanstvenih raziskav in predmet javnih razprav.[10] Slednje se dotikajo zlasti vprašanj (ne)priznanja nemškogovoreče manjšine v Sloveniji in problematike njenega statusa (ne) avtohtone narodne skupnosti. V kolikšni meri bomo ugotavljali v nadaljevanju na podlagi znanstveni raziskav in statističnih podatkov popisov prebivalstva v Avstro-Ogrski, Kraljevini SHS, povojni Jugoslaviji in Republiki Sloveniji.

Uvodoma je potrebno opozoriti na dva nezanemarljiva dejavnika, ki pri vprašanju analize statistike popisov prebivalstva silita v ospredje. Prvi izhaja iz terminologije in razumevanja pomena "nemškogovoreče" skupnosti na Slovenskem. Zgodovinar Dušan Nećak, sicer vodja odmevnega projekta *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955*, ki je iz vidika zgodovinopisja celostno obravnaval usodo nemškogovorečih na Slovenskem v prvi polovici 20. stoletja, opozarja, da se v znanstvenem in strokovnem diskurzu za nemškogovorečo narodnostno manjšino med obema vojnama praviloma uporablja izraz "Nemec". Večinski narod je to poimenovanje ohranil tudi po drugi svetovni vojni, čeprav se za pripadnike nemškogovoreče narodnostne skupnosti pojavljajo tudi drugi izra-

8 Petrič, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*, str. 46.

9 Petra Roter, "Razvoj mednarodnopravnega varstva manjšin od 17. stoletja do obdobja Društva narodov", *Razprave in gradivo* 31 (1996), str. 204–209.

10 Prim: Dušan Nećak, "Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945". *Zgodovinski časopis* 47, št. 3 (1993), str. 439–451; Ciril Ribičič, "Ustavnopravno varstvo manjšinskih narodnih skupnosti v Sloveniji", *Revus* 2, št. 2 (2004), str. 29–43; "Dunaj vnovič za narodno skupnost", *Dnevnik,* 9. 7. 2020, https://www.dnevnik.si/1042933748.

zi[11]. Pri percepciji "Avstrijcev" in "Nemcev" pa se največkrat uvaja enotno razumevanje skupne "nemške identitete".[12] To skupno "nemško identiteto" oziroma problematiko (ne)razčlenjenosti narodnostnih podatkov pa je žal mogoče zaslediti tudi v popisih prebivalstva, ki so se na slovenskih tleh izvajali od druge polovice 19. stoletja. Popisi prebivalstva se namreč med seboj razlikujejo po vrsti pridobljenih podatkov. Poznavanje in ločevanje različnih kategorij "nemštva" v popisih prebivalstva na Slovenskem pa je pomembno, da lahko ugotavljamo, kakšno je bilo njihovo dejansko številčno stanje, morebiten poselitveni prostor in torej, kakšna je bila njihova usoda do nastanka Republike Slovenije in po njem.[13]

Nemškogovoreča skupnost na Slovenskem v luči popisov prebivalstva – od zadnjega popisa v avstrijski dobi (1910) do začetka druge svetovne vojne

Staroavstrijski popisi prebivalstva so narodno pripadnost ugotavljali po ključu tako imenovanega "občevalnega jezika"; torej jezika, ki so ga izprašanci uporabljali v vsakdanjem življenju, gospodarskih ali upravnih stikih. Prvi popis prebivalstva, ki se je vršil na podlagi občevalnega jezika, je bil izveden 31. decembra 1880. Popisi prebivalstva po tem ključu so si nato v avstrijski polovici Avstro–Ogrske sledili v razmiku desetih let (1880, 1890, 1900). Zadnji je bil izveden leta 1910. Očitek slovenskega zgodovinopisja je, da je bil princip poizvedovanja po občevalnem jeziku zavajajoč in je omogočal t. i. "statistično asimilacijo", saj je deloval v prid gospodarsko-politično močnemu večinske-

[11] Dušan Nećak navaja, da so tudi sami nemškogovoreči prebivalci na Slovenskem zase v obdobju med obema vojnama uporabljali izraz "Nemec", kot primer pa navaja Švabsko-nemški Kulturbund. Po vojni pa se za "nemškogovoreče" uveljavijo različni izrazi kot so "folksdojčerji", "Staroavstrijci", lokalizmi kot so "Spodnještajerci", oziroma v memorandumu avstrijske vlade iz leta 1992 tudi "avstrijska oz. nemškogovoreča narodna skupnost". Ker je natančna narodnostna diferenciacija med Nemci in Avstrijci, torej pripadniki posameznih narodov, v obravnavanem obdobju bila otežena, so se snovalci projekta odločili oznako "Nemec" pisati v navednicah. Prim.: Dušan Nećak, "'Nemci' na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov", v: Dušan Nećak, *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), str. 187–192 (dalje: Nećak, "'Nemci' na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov").

[12] Nećak, "'Nemci' na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov", str. 187–192; Jure Ramšak, "Poskus rekonstrukcije položaja preostanka nemške narodnostne skupnosti na Slovenskem po koncu množičnih izseljevanj (1947–1991)", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010, str. 600 (dalje: Ramšak, "Poskus rekonstrukcije položaja preostanka nemške narodnostne skupnosti na Slovenskem po koncu množičnih izseljevanj (1947–1991)").

[13] Mitja Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni", v: Dušan Nećak, *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta* (Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), str. 271.

mu narodu. V primeru slovenskih dežel torej nemškemu. Ekonomsko odvisni Slovenci so tako na to vprašanje odgovorili, da je njihov občevalni jezik nemški, saj so ga bili primorani govoriti zavoljo gospodarskih in upravnih stikov v vsakdanjem življenju.[14]

Prav zato naj bi podatki iz predvojnih avstrijskih popisov prebivalstva vzbujali dvom o dejanski narodni sestavi prebivalstva avstrijske polovice dvojne monarhije. Hkrati pa so vsaj delni indic, zakaj je po prevratu 1918 in ustanovitvi Kraljevine SHS v jugoslovanskih popisih prebivalstva prišlo do velikega upada števila nemškogovorečega prebivalstva. Slednji so bodisi po razpadu monarhije zapustili ozemlje, ki je bilo s pariško mirovno konferenco dodeljeno Kraljevini SHS, ali so prevzeli slovensko (jugoslovansko) identiteto.[15]

Po rezultatih avstrijskega ljudskega štetja iz leta **1910** naj bi na ozemljih, ki so bila po letu 1918 priključena h Kraljevini SHS, živelo okoli 106.377 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom, kar je predstavljalo 9,4 odstotke celotnega prebivalstva. Večina, 69 odstotkov, je bila prisotna na Spodnjem Štajerskem, kjer je živelo 72.911 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom. Če primerjamo razmerje med prebivalstvom urbanih in ruralnih središč, ugotovimo, da je prebivalstvo z nemškim občevalnim jezikom tvorilo večino predvsem v mestih in trgih – zlasti v t. i. treh avtonomnih mestih Maribor, Celje in Ptuju ter tudi na območju Apaškega polja. Janez Cvirn je ta tri t. i. pra-nemška mesta poimenoval "trdnjavski trikotnik", saj so kot branik nemštva stala v sicer slovenskem govornem območju.[16] Daleč največ prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom je sodeč po popisu iz leta 1910 živelo v Mariboru, kjer je med 27.994 prebivalci bilo 22.786 takšnih z nemškim občevalnim jezikom, kar je predstavljalo dobrih 81 odstotkov mestnega prebivalstva. Podobna slika se je izrisovala v mestih Ptuj in Celje. Na Ptuju je prebivalstvo z nemškim občevalnim jezikom predstavljalo 79 odstotkov prebivalstva (od

[14] Dragan Matič, "Nemci na Kranjskem od druge polovice 19. stoletja do prehoda v jugoslovansko državo", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 553 (dalje: Matič, "Nemci na Kranjskem od druge polovice 19. stoletja do prehoda v jugoslovansko državo"); Janez Cvirn, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941)", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 569 (dalje: Cvirn, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941)"); Mitja Ferenc, "Das Schicksal der Deutschen Sprachminderheit in Slowenien", *Linguistica* 60, št. 2 (2020), str. 229, Gregor Jenuš, "Die vergessene Minderheit : zur Geschichte der Deutschen in Maribor", *Linguistica* 60, št. 2 (2020), str. 265 (dalje: Jenuš, "Die vergessene Minderheit: zur Geschichte der Deutschen in Maribor").

[15] Matjaž Klemenčič, "Die Slowenen und Deutschen im Lichte der sprachlichen Statistik in der Südsteiermark und in der Untersteiermark 1830–1991", v: Christian Stenner (ur), *Steirische Slowenen. Zweisprachigkeit zwischen Graz und Maribor* (Graz: Alpen Adria Alternativ, 1994), str. 39–56 (dalje: Klemenčič, "Die Slowenen und Deutschen im Lichte der sprachlichen Statistik in der Südsteiermark und in der Untersteiermark 1830–1991").

[16] Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik : politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914),* (Maribor: Obzorja, 1997) (dalje: Cvirn, *Trdnjavski trikotnik*).

4.630 prebivalcev jih je nemški občevalni jezik navajalo 3.672), v Celju je bil odstotek nižji in je znašel 66,8 odstotkov prebivalstva (od 6.919 prebivalcev jih je nemški občevalni jezik navajalo 4.625).[17]

Če se ozremo na Kranjsko je slika nekoliko drugačna. Na Kranjskem je po podatkih avstrijskega ljudskega štetja iz leta 1910 živela nekaj več kot četrtina (26 odstotkov oziroma 27.915) evidentiranega prebivalstva slovenskih dežel z nemškim občevalnim jezikom. V Ljubljani so nemškogovoreči tvorili okrog 14 odstotkov prebivalstva (od okoli štirideset tisoč prebivalcev jih je nemški občevalni jezik navajalo 5.950). Večino so na Kranjskem prebivalci z nemškim občevalnim jezikom tvorili na Kočevskem, kjer so živeli na strnjenem poselitvenem območju. Okoli 17.016 prebivalcev z nemškim občevalnim jezikom je tukaj predstavljalo večinski narod, saj so predstavljali 88,8 odstotkov prebivalstva.[18]

Pri prvem popisu prebivalstva v Kraljevini SHS leta **1921** se je način izvajanja popisov prebivalstva napram staroavstrijskim spremenil. Jugoslovanska država je kategorijo občevalnega jezika, po katerem so povpraševali še leta 1910, zamenjala s kategorijo materinega jezika. Ta nov kriterij se je v praksi izvrševal tako, da so za "Nemca" šteli le tistega, ki je imel nemške starše, niso pa tega narodnostnega statusa priznali prebivalcem slovenskega izvora. Pri tem naj bi se ozirali na poreklo, priimek, ali denimo narodno pripadnost staršev. Posledice nove oblike pridobivanja podatkov so se zrcalile v rezultatih. Tako se je število nemškogovorečih na Slovenskem več kot prepolovilo in je v primerjavi z zadnjim staroavstrijskim ljudskim štetjem znašalo 41.513 oseb oziroma 3.93 odstotka vsega prebivalstva. Največji absolutni padec nemškogovorečega prebivalstva lahko zasledimo na Spodnjem Štajerskem, zlasti v tamkajšnjih mestih Maribor, Celje in Ptuj. Maribor je statistično gledano doživel največji padec. Število nemškogovorečih se je iz 80,9 odstotka (22.635 prebivalcev) zmanjšalo na 21,5 odstotka (6.595 prebivalcev). Podobne številke zasledimo tudi v Celju in na Ptuju. V Celju se je število oseb z nemškim maternim jezikom zmanjšalo iz 66,8 odstotka (4.625 prebivalcev) na le še 11,1 odstotek (859 prebivalcev). Nekdaj večinski narod je tako vsaj v statističnem smislu resnično postal manjšina. Na Ptuju je bil padec primerljiv z Mariborom. Število prebivalcev, ki so kot materinščino navajali nemščino je padel iz 79,3 odstotka (3.672 prebivalcev)

[17] Cvirn, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941)", str. 568–569.

[18] Matič, "Nemci na Kranjskem od druge polovice 19. stoletja do prehoda v jugoslovansko državo", str. 553; Cvirn, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941)", str. 569; Ferenc, "Das Schicksal der Deutschen Sprachminderheit in Slowenien", str. 229; Mitja Ferenc, "Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 529.

na 21,8 odstotka (968 prebivalcev).[19] Na Kranjskem situacija v primerjavi s Štajersko ni bila tako izrazita, čeprav ni bila zanemarljiva. Nemškogovoreči so na Kranjskem iz 5,3 odstotka prebivalcev (27.885 prebivalcev) padli na 3,5 odstotke (16.457 prebivalcev). Največ je izgubila Ljubljana, kjer je padec nemškogovorečih občuten iz 14,5 odstotka prebivalstva (6.742 prebivalcev) na le 3,4 odstotke (1.826 prebivalcev). Celostni sliki na Kranjskem je v prid bilo strnjeno poselitveno območje Kočevarjev. Ti so statistično izgubili 18 odstotkov prebivalstva. Od predvojnih 88,8 odstotka prebivalstva (17.016 prebivalcev) z nemškim občevalnim jezikom, je jugoslovanska oblast naštela 70,5 odstotka prebivalstva (12.610 prebivalcev), ki je kot materinščino navajalo nemški jezik.[20]

Če smo v primeru popisov avstrijske dobe navajali, da slovensko zgodovinopisje zaradi načina pridobivanja podatkov dvomi v njihovo točnost, je potrebno navesti, da so kritik deležni tudi popisi prebivalstva obdobja med obema vojnama. Cvirn navaja, da jugoslovanske oblasti pri izvedbi popisov niso pritegnile nobenega predstavnika jugoslovanskih manjšin. Komisije, ki so popise izvajale pa naj ne bi ugotavljale le materinščine, ampak naj bi se spuščale tudi v narodnost prebivalstva. Za zmanjšanje števila pripadnikov nemškogovorečih je tako možno razumeti več razlogov: sprememba načina popisovanja, izseljevanje po prevratu 1918, slovenska "reasimilacijska" politika.[21]

Kako uspešna je bila slovenska (v najširšem smislu torej jugoslovanska) "reasimilacijska" politika je mogoče videti v popisu prebivalstva leta **1931**, ki je bil hkrati zadnji uradni popis prebivalstva pred drugo svetovno vojno. V Dravski banovini so evidentirali le še 28.998 prebivalcev z nemškim maternim jezikom. Padec je bil znova občuten, saj se je število nemškogovorečih statistično zmanjšalo iz 3,93 odstotkov (41.514 prebivalcev) na 2,53 odstotka (28.998 prebivalcev). Največji upad prebivalstva je znova opazen na Štajerskem – iz 4,4 odstotka prebivalstva (21.786 prebivalcev) na 2,3 odstotke (12.653 prebivalcev). Tako se je število oseb z nemškim maternim jezikom v Mariboru in Celju skoraj prepolovilo. Maribor je tako naštel le še 8,3 odstotke nemškega prebivalstva (2.741 prebivalcev), Celje 5,9 odstotka (449 prebivalcev). Na Ptuju upad nemškogovorečega prebivalstva v primerjavi z Mariborom in Celjem ni bil tako velik in je še vedno znašal 13,1 odstotka prebivalstva (559 prebivalcev). Tudi na Kranjskem ni mogoče zaznati tako velikega upada napram letu 1921. Kranjska je doživela 0,8 odstoten padec v številu oseb z nemškim maternim jezikom. To

[19] Kot navaja Janez Cvirn se je samo v teh treh spodnještajerskih mestih število nemškogovorečih zmanjšalo za več kot dvajset tisoč oseb. Prim.: Janez Cvirn, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)", v: Dušan Nećak, *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), str. 63–65 (dalje: Cvirn, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)").

[20] Ferenc, "Das Schicksal der Deutschen Sprachminderheit in Slowenien", str. 229; Jenuš, "Die vergessene Minderheit: zur Geschichte der Deutschen in Maribor", str. 265–266.

[21] Cvirn, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)", str. 65.

je predstavljalo 2,7 odstotka prebivalstva (14.834 prebivalcev) – Ljubljana je izgubila 0,5 odstotka prebivalstva, ki je tedaj znašalo 2,9 odstotka (1.729 prebivalcev). Na Kočevskem je padec večji in znaša skoraj 5 odstotkov prebivalstva. V jezikovnem otoku je tako 65,4 odstotka prebivalstva kot materinščino navajalo nemški jezik (11.775 prebivalcev).[22]

Razloge za vnovičen upad števila oseb z nemškim maternim jezikom raziskovalci iščejo v "reasimilacijski" politiki in razmeroma ostremu nastopu proti nemško-nacionalnim društvom na Slovenskem, ki ga je slovenska oblast uvedla v letih po veliki vojni kot odgovor na ponemčevalno delovanje le-teh v zadnjih desetletjih monarhije ali recipročne ukrepe zaradi ravnanja avstrijskih oblasti na Štajerskem in Koroškem. Na Slovenskem so tako po vojni ukinili večino nemških društev, privatnih nemških šol, omejili rabo nemščine v javnem življenju in omejili tudi nemško gospodarsko udejstvovanje. Prav tako pa naj bi razlogi upada nemškogovorečih ležali v izvajanju samih popisov. Tako naj bi imele popisne komisije navodila, koga šteti med pripadnike nemškogovoreče manjšine in koga ne. Izhodišče naj bi dajali nekateri "objektivni znaki": nemško ime, nemško poreklo staršev, naturalizacija osebe priseljene iz nemškega področja, prvi jezik naj bi bil nemški, pripadnost nemškemu kulturnemu krogu (nemška vzgoja).[23]

Rezultatov popisov prebivalstva iz let 1921 in 1931 nemška in avstrijska znanstvena publicistika ni priznavala, saj je trdila, da se mnogi zaradi pritiskov jugoslovanskih oblasti na prebivalstvo niso upali deklarirati za nemškogovoreče, zaradi česar se tudi na jugoslovanskem primeru poraja dvom "statistične asimilacije".[24] Že leta 1928 je tako Helmut Carstanjen pripravil tako imenovano "privatno" štetje, ki se je trudilo dokazovati, da naj bi samo na Spodnjem Štajerskem živelo vsaj 31.578 Nemcev, kar naj bi predstavljalo 6,8 odstotka prebivalstva. V študiji nemškega zunanjega ministrstva iz leta 1955 navajajo, da naj bi leta 1941 na Slovenskem živelo okoli devetinpetdeset tisoč nemškogovorečih – 34.000 na Štajerskem, 22.000 tisoč na Kočevskem, ostali razdeljeni po celotnem državnem teritoriju. Nemški Zvezni statistični urad pa naj bi 1958 s pomočjo uradnih ljudskih štetij in zasebnih nemških štetij dopolnjeval rezulta-

[22] Cvirn, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)", str. 66–67; Ferenc, "Das Schicksal der Deutschen Sprachminderheit in Slowenien", str. 229; Jenuš, "Die vergessene Minderheit: zur Geschichte der Deutschen in Maribor", str. 265–266.

[23] Cvirn, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)", str. 67; Cvirn, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941), str. 572–573; Matič, "Nemci na Kranjskem od druge polovice 19. stoletja do prehoda v jugoslovansko državo, str. 554.

[24] Cvirn, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)", str. 67; Cvirn, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941), str. 572–573; Dušan Nećak, "Nemci na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne – maščevanje in pregon?", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 577 (dalje: Nećak, "Nemci na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne – maščevanje in pregon?").

te in prišel do zaključkov o številu oseb z nemškim maternim jezikom, ki naj bi Slovenskem živeli ob koncu leta 1944: 11.700 na Štajerskem, 1.500 v Prekmurju, 5.900 na Kranjskem in 15.400 v Kočevju.[25] Podobno kot je nemškogovoreča znanstvena publicistika dvomila v rezultate jugoslovanskih popisov prebivalstva, je potrebno izpostaviti, da v navedene statistične podatke dvomi tudi slovenska znanstvena publicistika. Nesporno dejstvo, ki pa ostaja je, da je druga svetovna vojna korenito posegla v usodo nemškogovorečih na Slovenskem.[26]

Nemškogovoreča skupnost na Slovenskem v luči popisov prebivalstva – od druge svetovne vojne do razpada Jugoslavije

Če smo pred drugo svetovno vojno na Slovenskem govorili o nekaj deset tisoč nemškogovorečih, se je njihovo številčno stanje po vojni bistveno zmanjšalo. Dušan Nećak je tako v predgovoru z drugi izdaji zbornika *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* zapisal, da gre "/.../ pri 'Nemcih' na Slovenskem za 'ostanke ostankov' nekdaj močne narodne manjšine /.../"[27]

Njeno usodo sta oblikovala dva dejavnika – medvojna nacistična preselitev nemškogovorečih iz Kočevske v Rajh (oziroma prehodno na Štajersko v nemško okupacijsko cono) in jugoslovanski povojni izgon. Po napadu na Kraljevino Jugoslavijo aprila 1941 so si Jugoslavijo (in posledično tudi slovenski državni teritorij) razdelile tri okupacijske sile[28]. Kočevsko, kjer je v obdobju med vojnama prebivala največja strnjena skupina nemškogovorečih na Kranjskem, je zasedla italijanska vojska, zaradi česar so Kočevarji padli pod italijansko okupacijsko oblast. Nacistična oblast je za Kočevarje predvidela preselitev v rajh. Med novembrom 1941 in januarjem 1942 (v zgolj 9 tednih) je z vlaki preselila skoraj 95 odstotkov Kočevarjev – od okoli 12.500 prebivalcev so 11.509 prebivalcev preselili na Štajersko, 571 so jih preselili v Rajh. Kočevska je tako po preselitvi, kot piše Mitja Ferenc, ostala "pusta in prazna".[29] Podobno, kot je

---

[25] Nećak, "Nemci na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne – maščevanje in pregon?", str. 577.

[26] Dušan Nećak, "Predgovor k drugi izdaji", v: Dušan Nećak (ur.), *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta* (Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 11 (dalje: Nećak, "Predgovor k drugi izdaji").

[27] Nećak, "Predgovor k drugi izdaji", str. 11.

[28] Slovensko ozemlje je bilo razdeljeno med tri okupatorje. Nemčija je zavzela Gorenjsko, Štajersko in severozahodno Prekmurje, Italija Notranjsko, Ljubljano in večino Dolenjske (t. i. Ljubljansko pokrajino), Madžarska večino Prekmurja. Prav tako je posamezna naselja okupirala Neodvisna država Hrvaška (*SIstory*, Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja. Življenje ob okupacijskih mejah v Sloveniji, 1941–1945, dostopno na: https://okupacijskemeje.si/exh01-ch02.html, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[29] Ferenc, "Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej", 529.

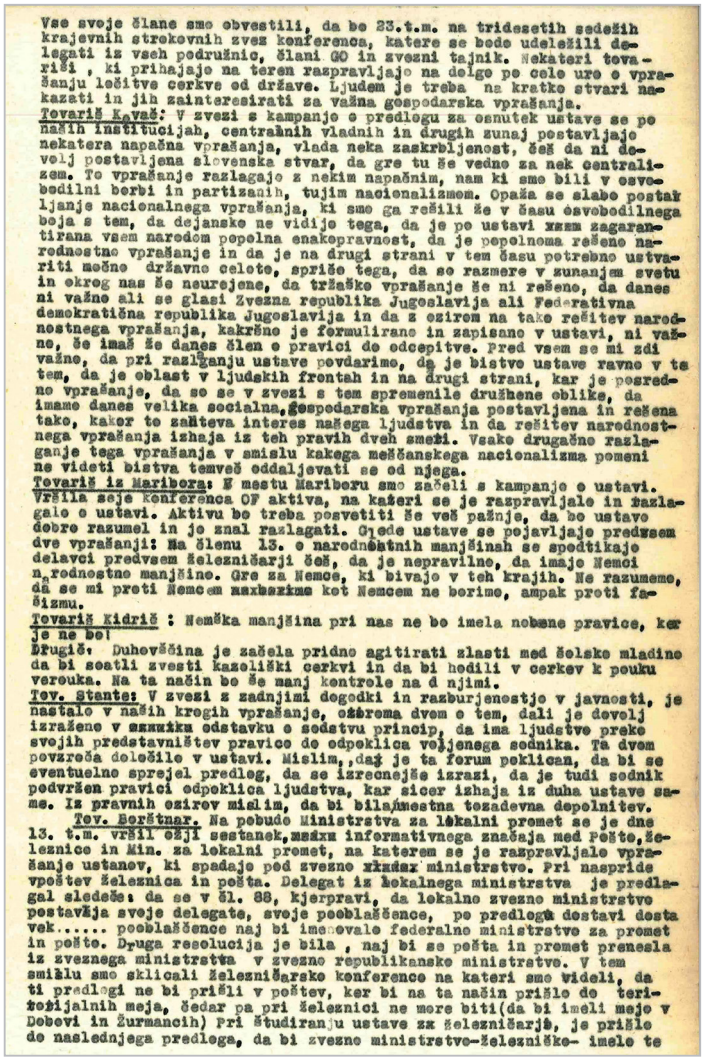

Vse svoje člane smo obvestili, da bo 23.t.m. na tridesetih sedežih krajevnih strokovnih zvez konferenca, katere se bodo udeležili delegati iz vseh podružnic, člani GO in zvezni tajnik. Nekateri tovariši , ki prihajajo na teren razpravljajo na dolge pa celo ure o vprašanju ločitve cerkve od države. Ljudem je treba na kratko stvari nakazati in jih zainteresirati za važna gospodarska vprašanja.

Tovariš Kavčič: V zvezi s kampanjo o predlogu za osnutek ustave se po naših institucijah, centralnih vladnih in drugih zunaj postavljajo nekatera napačna vprašanja, vlada neka zaskrbljenost, češ da ni dovolj postavljena slovenska stvar, da gre tu še vedno za nek centralizem. To vprašanje razlagajo z nekim napačnim, nam ki smo bili v osvobodilni borbi in partizanih, tujim nacionalizmom. Opaža se slabo postavljanje nacionalnega vprašanja, ki smo ga rešili že v času osvobodilnega boja s tem, da dejansko ne vidijo tega, da je po ustavi zagarantirana vsem narodom popolna enakopravnost, da je popolnoma rešeno narodnostno vprašanje in da je na drugi strani v tem času potrebno ustvariti močno državno celoto, spriče tega, da so razmere v zunanjem svetu in okrog nas še neurejene, da tržaško vprašanje še ni rešeno, da danes ni važno ali se glasi Zvezna republika Jugoslavija ali Federativna demokratična republika Jugoslavija in da z ozirom na take rešitev narodnostnega vprašanja, kakršno je formulirano in zapisano v ustavi, ni važno, še imaš že danes člen o pravici do odcepitve. Pred vsem se mi zdi važno, da pri razlaganju ustave povdarimo, da je bistvo ustave ravno v tem, da je oblast v ljudskih frontah in na drugi strani, kar je posredno vprašanje, da so se v zvezi s tem spremenile družbene oblike, da imamo danes velika socialna,gospodarska vprašanja postavljena in rešena tako, kakor to zahteva interes našega ljudstva in da rešitev narodnostnega vprašanja izhaja iz teh pravih dveh smeri. Vsako drugačno razlaganje tega vprašanja v smislu kakega meščanskega nacionalizma pomeni ne videti bistva temveč oddaljevati se od njega.

Tovariš iz Maribora: V mestu Mariboru smo začeli s kampanjo o ustavi. Vršila seje konferenca OF aktiva, na kateri se je razpravljale in razlagalo o ustavi. Aktivu bo treba posvetiti še več pažnje, da bo ustavo dobro razumel in je znal razlagati. Glede ustave se pojavljajo predvsem dve vprašanji: Na členu 13. o narodnostnih manjšinah se spodtikajo delavci predvsem železničarji češ, da je nepravilno, da imaje Nemci narodnostno manjšino. Gre za Nemce, ki bivajo v teh krajih. Ne razumemo, da se mi proti Nemcem zaskazimo kot Nemcem ne borimo, ampak proti fašizmu.

Tovariš Kidrič : Nemška manjšina pri nas ne bo imela nobene pravice, ker je ne bo!

Drugič: Duhovščina je začela pridno agitirati zlasti med šolsko mladino da bi scatli zvesti kazeliški cerkvi in da bi hodili v cerkev k pouku verouka. Na ta način bo še manj kontrole na d njimi.

Tov. Stante: V zvezi z zadnjimi dogodki in razburjenostjo v javnosti, je nastalo v naših krogih vprašanje, ozioroma dvom o tem, dali je dovolj izraženo v osnutku odstavku o sodstvu princip, da ima ljudstvo preko svojih predstavništev pravico do odpoklica voljenega sodnika. Ta dvom povzroča dolečilo v ustavi. Mislim, daj je ta forum poklican, da bi se eventuelno sprejel predlog, da se izrecnejše izrazi, da je tudi sodnik podvržen pravici odpoklica ljudstva, kar sicer izhaja iz duha ustave same. Iz pravnih ozirov mislim, da bi bilajnestna tozadevna dopolnitev.

Tov. Borštnar. Na pobudo Ministrstva za lokalni promet se je dne 13. t.m. vršil ožji sestanek,nekaj informativnega značaja med Pošto,železnice in Min. za lokalni promet, na katerem se je razpravljale vprašanje ustanov, ki spadajo pod zvezno ministrstvo. Pri naspride vpoštev železnica in pošta. Delegat iz lokalnega ministrstva je predlagal sledeče: da se v čl. 88, kjerpravi, da lokalno zvezno ministrstvo postavlja svoje delegate, svoje pooblaščence, po predlogu dostavi dosta vek..... pooblaščence naj bi imenovale federalno ministrstvo za promet in pošto. Druga resolucija je bila , naj bi se pošta in promet prenesla iz zveznega ministrstva v zvezno republikansko ministrstvo. V tem smislu smo sklicali železničarsko konferenco na kateri smo videli, da ti predlogi ne bi prišli v poštev, ker bi na ta način prišlo do teritorijalnih meja, čedar pa pri železnici ne more biti(da bi imeli mejo v Dobovi in Žurmancih) Pri študiranju ustave za železničarje, je prišlo do naslednjega predloga, da bi zvezno ministrstvo-železniško- imelo te

Boris Kidrič na seji Glavnega odbora OF v Ljubljani 12. decembra 1945 o usodi nemške manjšine na Slovenskem po drugi svetovni vojni (ARS, SI AS 537, t.e. 18, Zapisnik seje Glavnega odbora OF v Ljubljani z dne 15. 12. 1945)

bila odločitev o preselitvi Kočevarjev politična, je tudi jugoslovanska povojna izselitev nemškogovorečih bila politična odločitev. Po mnenju Boža Repeta naj bi bila v obrisih sprejeta že v času drugega zasedanja AVNOJ 29. novembra 1943 oziroma v začetku leta 1944. V začetku leta 1944 naj bi namreč tajnik *Protifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije* Rodoljub Čolaković ob obisku *Znanstvenega inštituta pri IOOF* napovedal izselitev Nemcev iz vse Jugoslavije. Slednje naj bi bil povračilni ukrep proti nemški manjšini, ki je v sodelovanju z nacističnim okupatorjem izvajala raznarodovalno politiko in vojne zločine nad Slovenskim narodom. Pravno osnovo izselitvam nemškogovorečih iz

Jugoslavije je ob raznih odlokih – kot je *Odlok o prehodu sovražnega imetja v državno svojino* iz novembra 1944 –, dal predvsem *Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo*, ki ga je sprejela *Začasna narodna skupščina DFJ* 25. avgusta 1945.[30] Nobenega dvoma o usodi nemške manjšine na Slovenskem pa ni puščal Boris Kidrič. Na vprašanje, kakšne pravice bo imela na Slovenskem po vojni, je na seji Glavnega odbora Osvobodilne fronte (OF) v Ljubljani 12. decembra 1945 odgovoril: "Nemška manjšina pri nas ne bo imela nobene pravice, ker je ne bo."[31] Vse pristojnosti glede obravnave nemškogovorečih je v letu 1945 prevzel Oddelek za zaščito naroda (OZNA), ki je bil zadolžen za zbiranje obremenilnega dokaznega materiala, ki bi bil osnova za obravnavo nemškogovorečih pred sodišči.[32] Skupno je v poročilu OZNE oz. po marcu 1946 Uprave za državno varnost (UDBA) registriranih 9.474 oseb.[33]

Kakšna je bila celotna razsežnost medvojnih in povojnih izselitev nemškogovorečih nam pokaže jugoslovanski povojni popis prebivalstva leta 1948. Prvi povojni popis prebivalstva in vsi nadaljnji do leta 1991 se glede narodnosti razlikujejo od popisov obdobja med vojno po tem, da so predvidevali vpogled v

---

[30] Božo Repe, "Nemci na slovenskem po drugi svetovni vojni", v: Dušan Nećak (ur.), *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 191–218. Glej tudi: Stefan Karner, *Die deutschsprachige Volksgruppe in Slowenien* (Celovec: Kärnten-Dokumentation, 1997), str. 125 (dalje: Karner, *Die deutschsprachige Volksgruppe in Slowenien*).

[31] Arhiv Republike Slovenije (ARS), SI AS 537, t. e. 18, Zapisnik seje Glavnega odbora OF v Ljubljani z dne 15. 12. 1945.

[32] ARS, SI AS 1931, t. e. 1062, Statistika iz Ljudske republike Slovenije izseljenih Volksdeutscherjev v letih 1945–1946 z dne 26. 11. 1951.

[33] Iz poročila je možno rekonstruirati število izseljenih po posameznih okrajih. Iz Ljubljane mesta so izselili 447, Ljubljane okolica 89 pripadnikov nemške manjšine. V podatkih seveda izstopajo kraji na Štajerskem in Koroškem. Iz Maribora mesto so izselili 1.662, Maribora okolice 791 oseb. Izstopata denimo še Krško s 1.129 ali Radgona s 1344 osebami. Za 2004 izseljencev iz obstoječih seznamov ni bilo mogoče ugotoviti kraja njihovega izgona (Ferenc, '"Nemci"' na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 317; Jenuš, "Die vergessene Minderheit: zur Geschichte der Deutschen in Maribor", str. 270). Roman Leljak v delu *Verjagt! Ethnische Säuberungen in Slowenien: Die Vertreibung der Deutschen in den Jahren 1945/46* navaja, da je bilo iz slovenskega ozemlja nasilno izseljenih ali pregnanih celo 16.000 pripadnikov nemške narodnosti. Pri tem se sklicuje na protokole, ki so jih lokalne izpostave UDBE pripravljale v začetku petdesetih let prejšnjega stoletja. Čeprav navaja sezname izseljenih družin za posamezna mesta ali okraje, pa žal pri navajanju virov ni dosleden zaradi česar je rekonstrukcija navedenih podatkov mukotrpna in težavna. Vsekakor pa se je potrebno strinjati s trditvijo, da je številka 9.474 oseb, ki jih navaja UDBA v letu 1946, prenizka in ni zajela vseh pripadnikov nemške narodnosti, ki so bili izseljeni ob koncu vojne. Glej: Roman Leljak, *Verjagt! Ethnische Säuberungen in Slowenien: Die Vertreibung der Deutschen in den Jahren 1945/46* (Radenci: Letis, 2013). Podrobneje o delovanju in organiziranosti Službe državne varnosti (SDV) glej tudi: Ana Šela, David Hazemali in Tadeja Melanšek, "Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 811–838; Gorazd Bajc, Tadeja Melanšek in Darko Friš, "Uvod v zgodovino spremljanja britanske obveščevalne dejavnosti na Slovenskem – "samoevalvacije" slovenske SDV", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 839–878; Ana Šela in David Hazemali,"Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske SDV", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 879–920.

nacionalno sestavo prebivalstva povojne Jugoslavije. Prebivalce so tako spraševali tudi po njihovi narodnosti. Mitja Ferenc zato ugotavlja, da je bilo moč prvič v zgodovini jugoslovanskih popisov prebivalstva dobiti stvarnejšo podobo o narodnostni oz. nacionalni sestavi njenega prebivalstva.[34]

Prvi povojni popis prebivalstva leta **1948** je na državnem teritoriju Ljudske republike Slovenije naštel 1.824 Nemcev**,** 582 Avstrijcev – skupno torej 2.406 nemškogovorečih oseb. V popisu so zajeli tudi tiste delavce, ki so bivali v Sloveniji na začasnem delu. Ferenc opozarja, da je popis iz leta 1948 naštel največje število oseb avstrijske ali nemške narodnosti v vseh povojnih popisih prebivalstva na Slovenskem. Popis je vsakemu posamezniku omogočil, da odgovori na vprašanje narodnosti po osebnem prepričanju.[35,36] Statistični podatki za leto 1948 nam pokažejo, da so Nemci in Avstrijci predstavljali zgolj 0,17 odstotka prebivalstva Slovenije. Nećak zapiše, da je povojni statistični elaborat nemškogovorečim na slovenskem etničnem ozemlju posvečal razmeroma veliko pozornosti. Ugotavljali naj bi razloge za upad nemškogovorečih na prehodu iz avstrijske v medvojno jugoslovansko dobo. Tega so pripisovali avstrijski raznarodovalni politiki, zaradi katere naj bi se del slovenskega prebivalstva germaniziral in govoril nemško, v povojni jugoslovanski državi pa opredelil za slovensko narodno zavest. Pomemben vpliv na število evidentiranih nemškogovorečih v obdobju med obema vojnama pa naj bi imelo tudi povojno izseljevanje. Za leta 1948 evidentiranih 2.406 nemškogovorečih naj bi bilo gotovo, da ni šlo izključno za ostanke nemške narodne manjšine iz časa pred drugo svetovno vojno, ampak za sestav priseljencev, zdomcev in ostankov manjšine.[37] Ferenc navaja: "Ne leta 1948, ne kasneje ne moremo vseh 'Nemcev' uvrstiti med ostanke predvojne nemške narodne manjšine na Slovenskem."[38] Dejstvo ostaja, da so vsi nadaljnji popisi prebivalstva v povojni Jugoslaviji (tj. leta 1953, 1961, 1971, 1981 in 1991) ugotavljali vedno manjše število oseb bodisi nemške ali avstrijske narodnosti oziroma oseb z nemškim maternim jezikom.[39]

---

34 Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 317.

35 Prav tam, 319.

36 Načrtovalci popisa naj bi bili prepričani, da so vsi predhodni popisi prebivalstva, bodisi avstrijski ali jugoslovanski v obdobju med vojnama, imeli deloma politični predznak, saj so avstrijski spraševali po občevalnem jeziku, jugoslovanski po maternem jeziku. Šele popis iz leta 1948 naj bi izvedel načelo enakopravnosti narodnosti in naj ne bi vplival na uvrščanje prebivalcev v narodnostne skupine. Prim.: Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 319; Nećak, "Nemci na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne – maščevanje in pregon?", str. 580.

37 Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 319–321; Nećak, "Nemci na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne – maščevanje in pregon?", str. 580–581; Ramšak, "Poskus rekonstrukcije položaja preostanka nemške narodnostne skupnosti na Slovenskem po koncu množičnih izseljevanj (1947–1991)", str. 603.

38 Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 319–321.

39 Prav tam.

Leta 1953 se je za avstrijsko narodnost izrekla kar polovica manj prebivalcev kot leta 1948 – le še 289 oseb. Za Nemce se je izreklo 1.617 prebivalcev. Skupno je 1.906 Nemcev in Avstrijcev predstavljalo le 0,13 odstotka prebivalstva na Slovenskem. Zanimiv pa je podatek o maternem jeziku, po katerem so prav tako poizvedovali popisovalci. Tukaj se podatki nekoliko razlikujejo. nemščino kot materni jezik je namreč leta 1953 navedlo 2.590 prebivalcev, kar predstavlja 0,18 odstotkov prebivalstva. Po jeziku naj bi spraševali zato, da bi bolje osvetlili narodnostno sestavo prebivalstva, zlasti tudi v primerih mešanih zakonov.[40]

V naslednjem popisu prebivalstva **leta 1961** lahko zaznamo upad oseb, ki so se opredelile za Nemce. Teh so tako evidentirali le 732, kar znaša upad za več kot petdeset odstotkov napram popisu iz leta 1953. Za Avstrijce se je izreklo 254 oseb. Obe narodnosti skupaj sta presegli komaj pol desetinke odstotka slovenskega prebivalstva. Trend upadanja ih se je nadaljeval tudi v naslednjih dveh desetletjih. V popisu **leta 1971** se je število Nemcev ponovno skoraj prepolovilo in je padlo na 400, medtem ko se je za Avstrijce izreklo 266 prebivalcev. Obe narodnostni skupini pa skupaj nista dosegli pol desetinke prebivalstva. V primerjavi z zadnjim popisom je število Avstrijcev celo malenkost naraslo. Popis **leta 1981** predstavlja največji upad obeh narodnosti v povojnih popisih prebivalstva. 309 Nemcev in 146 Avstrijcev, ki skupaj komaj dosežeta prag treh desetink slovenskega prebivalstva, se uvršča v trend vse-jugoslovanskega upadanja nemškogovorečih v Jugoslaviji.[41]

Nemškogovoreča skupnost na Slovenskem v luči popisov prebivalstva – nastanek Republike Slovenije leta 1991 in popis prebivalstva leta 2002

Leta 1991 je bil popis formalno izveden še v okviru nekdanje Socialistične federativne republike Jugoslavije, a je takratni Zavod Republike Slovenije za statistiko popis izpeljal povsem samostojno. Vsebinsko je bil zelo podoben jugoslovanskemu popisu iz leta 1981. Tudi tokrat so v popisu prebivalstva evidentirali narodnost prebivalcev. Navodila za popisovalce so glede narodnosti zagotavljale popolno svobodo glede opredelitve narodne pripadnosti. Popisu

[40] Ferenc navaja, da je zanimivo, da je nemščino kot materinščino navedlo 208 Avstrijcev, 1438 Nemcev, nato pa še pripadniki drugih narodnosti: Slovenci, Hrvati, Madžari in drugi. Pod materinščino pa so v popisu vodili jezik, ki ga osebe pretežno govorijo v svojem domačem okolju. Prim.: Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 320.

[41] Prav tam, str. 319–321. Glej tudi: *SiStat* – Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/9692, pridobljeno: 29. 8. 2022.

prebivalstva pa so dodali tudi rubriko materni jezik, ki je pridobivala informacije o jeziku, ki se ga je

> /…/ oseba naučila v zgodnjem otroštvu v krogu družine oziroma drugem primarnem okolju, kadar je otrok živel pri sorodnikih, v domovih. Če se je oseba v zgodnjem otroštvu naučila več jezikov, je to jezik, za katerega oseba meni, da je njen materni jezik. Opozarjamo, da to ni nujno jezik matere tiste osebe, ki jo opisujete.[42]

Ob popisu prebivalstva se je leta 1991 v Republiki Sloveniji za avstrijsko narodnost izreklo 126 prebivalcev, za nemško 298. Skupno so torej evidentirali 424 prebivalcev, ki so se izrekli za avstrijsko ali nemško narodnost; ti so predstavljali zgolj tri desetinke celotnega prebivalstva Slovenije.[43] V primerjavi z letom 1981 je njihovo število vnovič padlo. Zanimivi pa so podatki o osebah, ki so se izrekle, da je njihova materinščina nemški jezik. Teh je bilo po popisu prebivalstva iz leta 1991 1.093 kar je več kot dvakratnik oseb, ki so se izrekle na avstrijsko ali nemško narodnost. Ferenc navaja, da so osebe, ki so se izrekle za nemški materni jezik, po narodnosti bile bodisi Slovenci, Hrvatje, Srbi, Čehi, torej osebe neavstrijske ali nenemške narodnosti. Tudi vse osebe, ki so navajale nemško ali avstrijsko narodnost, naj kot materinščino ne bi govorile nemškega jezika. Le dve tretjini Avstrijcev (64 odstotkov) in Nemcev (66 odstotkov) je nemščino navedlo kot materinščino. Na drugi strani pa naj bi več kot polovica (853) oseb, ki je kot materni jezik navedla nemščino, bila slovenske narodnosti. Na podlagi takšnega stanja torej preprost seštevek evidentiranih oseb avstrijske (126) in nemške (298) narodnosti s tistimi z nemškim maternim jezikom (1093) žal ni mogoč, saj podatki ne bi bili verodostojni in reprezentativni.[44]

Ob maloštevilnosti predstavnikov avstrijske in nemške narodnosti v popisu prebivalstva 1991 pa izstopa tudi dejstvo, da so bile te osebe geografsko zelo razpršene in je njihova poselitvena struktura zelo različna od tiste pred drugo svetovno vojno, ko so imeli jugoslovanski "Nemci" priznan status manjšine. Izrazito razpršeni predstavniki nemškogovoreče skupine nikjer

---

42 Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 320.

43 Zanimiv je razkorak podatkov popisa iz leta 1991 pri izpisu glede na narodno pripadnost in regionalno razpršenost po občinah. Za osebe z avstrijsko narodnostjo izhaja, da jih je 199, za osebe nemške narodnosti, da jih je 546. V obeh premerih gre za občutno razliko napram izpisu po narodni pripadnosti, ki ni regionalno ločena (*SiStat*, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 1991, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/9691, pridobljeno: 29. 8. 2022).

44 Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 321–322; Mitja Ferenc, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni", v: Janez Malačič in Matjaž Gams (ur), *Soočanje z demografskimi izzivi v Evropi : zbornik 14. mednarodne multikonference Informacijska družba* (Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2011), str. 33–37 (dalje: Ferenc, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni.").

ne predstavljajo večje koncentracije. Izmed dostopnih podatkov na SiStatu za leto 1991 predstavnike avstrijske narodnostne skupine izmed 193 občin zasledimo v 74 občinah in okrajih, oziroma 117 v primeru nemške narodnosti. Le osem krajev je bilo takšnih, ki imajo več kot 10 oseb avstrijske ali nemške narodnosti.[45] Predstavniki avstrijske narodnosti presegajo to številko le v dveh mestih: Maribor – 34 in Ljubljana – 28. V primeru predstavnikov nemške narodnosti je stanje nekoliko boljše. V osmih krajih (Ljubljana – 73, Maribor – 62, Lendava – 20, Slovenska Bistrica – 18, Krško – 12, Vojnik – 12, Žalec – 11, Murska Sobota – 11) namreč število njihovih predstavnikov presega številko 10.[46],[47]

Podobne ugotovitve kot smo jih navajali za leto 1991, veljajo tudi za **popis leta 2002**. Glede narodne pripadnosti je potrebno izpostaviti, da je število predstavnikov avstrijske in nemške narodnosti naraslo. Za avstrijsko narodnost se je izreklo 181 prebivalcev, medtem ko se je za nemško narodnost izreklo 499 oseb. Skupno je 680 prebivalcev, ki so se izrekli za avstrijsko ali nemško narodnost sicer predstavljalo zgolj štiri desetinke celotnega prebivalstva Slovenije, a je njihovo število napram letu 1991 občutno naraslo.[48]

Po podatkih SiStat za leto 2002 izmed 210 občin predstavnike avstrijske narodnostne skupine zasledimo v 70 občinah, oziroma 123 v primeru nemške narodnostne skupine. Le devet krajev je bilo takšnih, ki ima več kot 10 oseb avstrijske ali nemške narodnosti.[49] Predstavniki avstrijske narodnosti presegajo to številko le v dveh mestih: Maribor – 26 in Ljubljana – 34. V primeru predstavnikov nemške narodnosti je stanje nekoliko boljše. V devetih krajih (Ljubljana – 71, Maribor – 59, Koper/Capodistria –15, Bled – 13, Celje – 11, Piran/Pirano

---

45 *SiStat*, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 1991, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/9691, pridobljeno: 29. 8. 2022. Glej tudi: Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 324; Ferenc, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni.", str. 33–37.

46 *SiStat*, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 1991, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11798, pridobljeno: 29. 8. 2022.

47 Pri primerjavi statističnih podatkov prihaja do odstopanj. Ferenc na primer za leto 1991 navaja, da predstavnike avstrijske narodnostne skupine leta 1991 zasledimo v 46 občinah in okrajih, oziroma 56 v primeru nemške narodnosti. Ne glede na številke, pa podatki kažejo, da so predstavniki obeh narodnostnih skupin navzoči zlasti v urbanih središčih. V primeru obeh narodnosti zlasti Maribor in Ljubljana. Glej npr.: Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 324; Ferenc, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni.", str. 33–37.

48 Danijel Grafenauer, "Nemško govoreča etnična skupina na prebivalcev v Sloveniji po letu 1991", v: Janez Malačič, Matjaž Gams (ur.), *Soočanje z demografskimi izzivi v Evropi : zbornik 14. mednarodne multikonference Informacijska družba* (Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2011), str. 146–150 (dalje: Grafenauer, "Nemško govoreča etnična skupina na prebivalcev v Sloveniji po letu 1991").

49 *SiStat*, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 1991, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/9691, pridobljeno: 29. 8. 2022. Glej tudi: Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 324; Ferenc, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni.", str. 33–37.

–11, Ptuj – 11, Hoče-Slivnica – 10, Škofja Loka – 10) namreč število njihovih predstavnikov presega številko 10.[50]

Od posameznikov, ki so se opredelili na nemško narodnost, jih po podatkih Danijela Grafenauerja, tudi po popisu iz leta 2002 okoli četrtina živela v Mariboru ali Ljubljani; slednja je bila kot bivališče zanimiva tudi za dobro četrtino predstavnikov avstrijske narodnosti na Slovenskem. Nekoliko višje številke dobimo, če pogledamo na podatke materinščine. Oseb, ki so kot materni jezik navedli nemščino je 1628. Po popisu iz leta 2002 jih zasedimo v 116 občinah (163, če upoštevamo tudi kraje, kjer je podatek o materinščini zaupen). V 35 občinah živi več kot 10 oseb, ki nemščino navaja kot materinščino. Največ oseb, ki so navedle nemščino kot materni jezik, je živelo v Ljubljani (284), Mariboru (234), Kopru (42), Gornji Radgoni in Celju (36), Krško (29), Bled in Ptuj (26), Brežice (25), Murska Sobota in Radovljica (22), Žalec 20.[51] Vendar, kot opozarja Daniel Grafenauer, za osebe z nemškim maternim jezikom rezultati popisa kažejo, da je med njimi kar 1126 ali 69,2 odstotka priseljencev. Le 30,8 odstotka oseb (502) je namreč takšnih, ki so nemščino navajale kot materinščino in niso bile priseljene iz tujine. Ti so živeli v občinah Maribor (102), Ljubljana (80), Gornja Radgona (17), Celje (14), Rogašovci in Šentilj (11), Koper (10). Prebivalci z nemškim maternim jezikom, ki niso bili priseljeni iz tujine, so živeli še v 103 občinah (skupaj 250 oseb). Od skupnega števila evidentiranih Nemcev (499) je bilo 388 ali 77,7 odstotka oseb priseljencev, od skupnega števila evidentiranih Avstrijcev (181) je bilo 132 ali 72,9 oseb priseljencev.[52]

Sodeč po podatkih popisa iz leta 2002 nemškogovoreče zasledimo v 12 statističnih regijah.[53] Največ nemškogovorečih zasledimo v podravski, osrednjeslovenski, savinjski ali gorenjski regiji z večjimi mestnimi središči – Ljubljana, Maribor, Ptuj, Celje. Ta so tudi sicer pred drugo svetovno vojno veljala za historična središča, v katerih so prebivali nemškogovoreči. Zaznati je izrazito gravitiranje v urbana središča. Slednje pa vsekakor ni novost. Ferenc je opozoril, da se je že v prvem popisu prebivalstva po drugi svetovni vonji (tj. 1948) kazal izrazit trend gravitiranja vstran od ruralnih ali podeželskih območij v mesta.[54]

---

50 *SiStat*, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11813, pridobljeno: 29. 8. 2022. Ker podatki *SiStat* za leto 2002 ne ponudijo izpisa narodne pripadnosti na nivoju občin za Avstrijce in Nemce, smo podatke dopolnili na podlagi objav v študiji *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo* (ur. Miran Komac), Ljubljana 2007, str. 513–519.

51 Grafenauer, "Nemško govoreča etnična skupina na prebivalcev v Sloveniji po letu 1991.", str. 146–150; *SiStat*, Prebivalstvo po maternem jeziku, občine, Slovenija, popis 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11817, pridobljeno: 29. 8. 2022.

52 Grafenauer, "Nemško govoreča etnična skupina na prebivalcev v Sloveniji po letu 1991.", str. 146–147.

53 *SiStat*, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, statistične regije, Slovenija, popis 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11806, pridobljeno: 29. 8. 2022.

54 Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 328.

Zanimivo je število nemškogovorečih v jugovzhodni regiji s historičnimi poselitvenimi prostori npr. Kočevske ali Črmošnjiške doline, ki je v podatkih SiStat statistično gledano zelo slabo zastopano. Po eni strani je to seveda posledica množičnih medvojnih in povojnih izselitev, kot tudi dejstva, da gre za izrazito ruralna območja, ki ne privlačijo novih migracijskih tokov. Ferenc opozarja, da je že v prvem popisu prebivalstva po drugi svetovni vonji (tj. 1948) v nekdanjem nemškem jezikovnem otoku na Kočevskem bilo mogoče evidentirati več kot 90 oseb nemške narodnosti, danes pa jih v statistiki praktično ne zasledimo. V okviru projekta *Izgubljene kočevarske vasi* je Ferenc zapisal: "Več kot polovica od 176 vasi na Kočevskem je bilo porušenih in jo danes prerašča gozd, od 123 cerkva se jih je ohranilo le 28, od okoli 400 kapelic in znamenj jih najdemo le še desetino. Številna pokopališča so zravnana ali pa so bili nemški nagrobniki na njih odstranjeni. Poleg spremenjene narodnostne podobe so se korenito spremenile tudi gospodarske in lastninske razmere in zemljiška sestava območja. Kraški in gozdni teren Kočevskega Roga je s svojimi globokimi brezni po vojni služil tudi za množične poboje nekaj tisoč vrnjenih domobrancev in drugih nasprotnikov partizanskega gibanja. Kmalu so na tem območju nastala kazenska in delovna taborišča in obsežno zaprto območje s posebnim režimom. Danes le še redki materialni ostanki spominjajo na 600 letno navzočnost nemške narodne skupine sredi slovenskega ozemlja.[55] Sledov nekdanjih hiš skoraj ni več, najdemo lahko le ostanke zidov, preraščene z grmovjem, ponekod že z gozdom. Od grajenih struktur so se najbolj ohranili vodnjaki, preraščeni travniki, na katerih lahko zasledimo terase ali staro sadno drevje, ki kažejo na nekdanjo kultivirano krajino.[56] Kljub vsemu pa Kočevarji kot skupnost obstajajo, na kar kaže tudi dejstvo, da so aktivni na področju kulture in ohranjanja kočevarske kulturne dediščine.[57] Za slednjo pa ni potrebno le prizadevanje lokalne skupnosti, ampak mora obstajati interes tudi na nivoju države.

[55] *Kočevarske vasi.si*, Izgubljene kočevarske vasi, dostopno na: http://www.kocevarskevasi.si/sl/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[56] "Izgubljanje kulturne dediščine ne poteka samo v porušenih in opustelih kočevarskih vaseh, ampak tudi v še naseljenih, kjer sta novogradnja in poselitev brez naslonitve na izročilo preglasili zapuščino Kočevarjev. Problematična je tudi pretrgana vez med zgodovinskimi ostanki Kočevarjev in današnjimi prebivalci, ki so večinoma priselili od drugod v po vojni izpraznjeno Kočevsko." S temi besedami sta Tanja Štajdohar in Mojca Golobič opozorili na problem izginjanja nemške ali kočevarske dediščine in iskale rešitve, kako oživeti opuščene kočevarske vasi (Tanja Štajdohar in Mojca Golobič, "Prostorski predlogi za oživljanje opuščenih kočevarskih vasi", *Urbani izziv. Posebna izdaja,* št. 5 (2015) str. 131–142).

[57] Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 328.

Nemškogovoreča skupnost na Slovenskem v luči popisov prebivalstva – spremembe v dojemanju narodnostnega vprašanja

V **letu 2011** je bil v skladu z Uredbo (ES) št. 763/2008 Evropskega parlamenta in Sveta EU o popisih prebivalstva in stanovanj na podlagi Letnega programa statističnih raziskovanj za 2011 (*Uradni list RS*, št. 93/2010) izveden prvi registrski popis prebivalstva, kar je pomenilo, da je bil popis izveden zgolj na podlagi registrskih podatkov iz administrativnih virov in ne več s pomočjo vprašalnikov na terenu. Ta popis velja v razvoju slovenske državne statistike za pomemben razvojni dosežek, saj je s tem Slovenija postala ena tedaj redkih evropskih držav, ki je popis izvedla na tak način. Uredba EU je določila samo obvezne vsebine, ki se evidentirajo v popisu prebivalstva, med njimi pa ne najdemo narodne ali etnične pripadnosti posameznika. V skladu z navedenim se podatki o narodni oziroma etnični pripadnosti v popisu prebivalstva niso zbirali, ker za celotno prebivalstvo niso na voljo v nobenem od uporabljenih administrativnih virov v Sloveniji.[58]

SURS se pri obravnavi podatkov po narodnosti sklicuje na Zakon o varstvu osebnih podatkov (*Uradni list RS*, št. 94/2007 – uradno prečiščeno besedilo). Podatki o narodnem ali narodnostnem poreklu sodijo glede na ta zakon med občutljive osebne podatke, za katere veljajo posebni pogoji zbiranja. V letu 2002, v zadnjem tako imenovanem terenskem popisu prebivalstva, so se ti podatki zbirali za vse prebivalce. Svojo narodno oz. etnično pripadnost je opredelilo okrog 200 tisoč prebivalcev (oz. so na vprašalniku označili, da na to vprašanje ne želijo odgovoriti). V Popisu 2002 se je izkazalo, da je bilo vprašanje za skoraj 50 tisoč prebivalcev (2,47 odstotkov) iz različnih razlogov neprimerno, saj nanj niso želeli odgovoriti. "Poleg tega podatka o narodni/etnični pripadnosti nismo zbrali še za dodatnih 126 tisoč prebivalcev (6,43 odstotkov). Pretežno so bili odsotni in niso vrnili vprašalnika, ki smo jim ga pustili na naslovu prebivališča. Tako je skupna stopnja "neodgovora" v Popisu 2002 znašala 8,9 odstotke oz. za vsakega enajstega prebivalca podatek o narodni/etnični pripadnosti ni bil zbran."[59]

Enako se je zgodilo tudi **leta 2021**, ko je bil izveden že 19. popis prebivalstva (že četrti registrski). Tudi tokrat SURS ni evidentiral narodne pripadnosti prebivalcev. "Podatki o narodni/etnični pripadnosti in veroizpovedi niso na voljo v nobenem od uporabljenih administrativnih virov v Sloveniji in se zato od leta 2011 v popisih ne zbirajo več."[60]

---

[58] *Predlagam vladi.si*, Popis prebivalstva po narodnosti, dostopno na: https://predlagam.vladi.si/predlog/8361, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[59] *Predlagam vladi.si*, Predlog o zbiranju podatkov o narodnosti. Št. 9610-214/2017/2 z dne 26. 7. 2017, dostopno na: https://predlagam.vladi.si/fileadmin/dokumenti/predlogi/156/156_2246.pdf, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[60] Gregor Cerar, "19. popis prebivalstva v Sloveniji: registrsko in tudi tokrat brez izpričevanja narodnosti in vere", *rtvslo.si*, 18. 1. 2021, dostopno na: https://www.rtvslo.si/slovenija/19-popis-prebivalstva-v-sloveniji-registrsko-in-tudi-tokrat-brez-izpricevanja-narodnosti-in-vere/549295, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Odločitev SURS oziroma pristojnih organov, da se odrečejo zbiranju podatkov o narodni pripadnosti na Slovenskem je za obžalovati, saj s tem dajejo priložnost razpravam in "neuradnim statistikam", ki služijo interesu posameznikov, interesnih skupin ali tudi politike. Vprašanje priznanja nemškogovorečih kot narodne manjšine je tema, ki svoje aktualnosti ne izgublja. Čeprav je leta 2001 prišlo do podpisa *Sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti,* ta predstavnikov "nemško govoreče etnične skupnosti" ne zadovolji, saj stremijo k priznanju manjšinskih pravic.[61]

Pravni položaj nemškogovoreče narodnostne skupnosti

Kot smo že opozorili se je s pričetkom druge svetovne vojne položaj nemške manjšine korenito spremenil. V primeru jugoslovanske oz. slovenske politike, kot tudi v zavedanju Slovencev, je nemškogovorečo narodno skupnost namreč bremenil madež kolektivne krivde zločinov nacizma, ki se je ohranjal skozi desetletja povojne jugoslovanske države in njihov obstoj v bistvu "tabuiziral". Po mnenju Dušana Nećaka se je tako povojna jugoslovanska oblast pri "obračunu" z nemškogovorečo manjšino naslanjala na v javnosti zelo globoko zakoreninjeno stigmo, po kateri je "Nemec = nacist".[62]

Vprašanja urejanja narodno-manjšinske problematike in položaja nemškogovoreče narodne skupnosti se tako v obdobju povojne Jugoslavije vse do njenega propada načeloma ni porajalo. Predstavljalo je tabu temo. Enako se je tudi nista dotikali Avstrija ali Nemčija.[63] V primeru Nemčije se ta načelni zunanjepolitični "kurz" ni spremenil niti po slovenski osamosvojitvi. So pa politične spremembe na Slovenskem, razpad Jugoslavije in nastanek samostojne države leta 1991 pomenile prelomnico pri vprašanju varstva nemškogovoreče narodnostne skupine na Slovenskem v primeru Avstrije.[64]

Že prej, sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja se je Socialistična Republika Slovenija (SR Slovenija) odločila za ustavno priznanje manjšinskega statusa (statusa narodnosti) madžarski in italijanski narodnosti; ne pa tudi nemški. Za posebne manjšinske določbe za italijansko in madžarsko narodnost v republiški ustavi iz leta 1974 gre razloge iskati tudi v takratni širši mednarodni situaciji,

---

61 Grafenauer, "Nemško govoreča etnična skupina na prebivalcev v Sloveniji po letu 1991." str. 149.

62 Dušan Nećak, "Uvod", v: Dušan Nećak (ur.), "*Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 53–54 (dalje: Nećak, "Uvod").

63 Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", str. 68–106.

64 Anita Balas, *Kočevski Nemci* (Ljubljana: FDV, 2002), str. 50.

predvsem sosedstvu. Narodno-manjšinska problematika je bila bolj aktualna in v središču pozornosti kot danes, Evropo so pretresali tudi številni aktivni konflikti, ki so pogosto komulirali vse do fizičnega nasilja (npr. Južna Tirolska, Severna Irska, Baskija, Katalonija). Države s prisotnostjo slovenskih manjšin pa so takrat bile sredi političnih in mednarodnih procesov, ki so zajemali tudi urejanje položaja slovenskih manjšin. Italija in Jugoslavija sta bili v zaključni fazi določanja meje ter urejanja bilateralnih odnosov, del katerega je bilo tudi manjšinsko varstvo – leta 1975 so nato bili podpisani Osimski sporazumi, ki so v 8. členu urejali tudi varstvo manjšin v obeh državah. Avstrija je bila ravno v fazi sprejemanja Zakona o narodnih skupnostih, ki je bil nato sprejet leta 1976. Mažarsdka pa je leta 1972 spremenila ustavo, v katero je prvič uvrstila tudi manjšine (61. člen), pričakovalo se je, ali bo temu sledilo tudi zakonsko urejanje tematike in specificiranje pravic. SR Slovenija se je tako verjetno poskušala pokazati kot dobra manjšinska skrbnica, s čimer bi imela boljši moralni status in več legitimnosti za prizadevanje za visoko stopnjo manjšinskih pravic v sosednjih državah. Poleg narodnostnega elementa, je to v takratnih okoliščinah zagotovo imelo tudi pomembno politično in ideološko težo. Nenazadnje Jugoslavija kot komunistična država ni veljala za zgled spoštovanja človekovih pravic, drugačno dojemanje države vsaj glede manjšinskih pravic pa bi gotovo blagodejno vplivalo na njen položaj v mednarodni skupnosti. Kot možen razlog lahko predvidevamo tudi, da ker je bila Jugoslavija ekonomsko odvisna od denarne pomoči zahodnih držav, so te nanjo glede tega vprašanja mogoče pritiskale.[65]

Razloge za spregled nemške narodnosti bi tako vsekakor lahko bili ideološke narave. Socialistična družbena ureditev je svojo legitimnost utemeljevala na boju proti nacifašizmu v drugi svetovni vojni. A če bi bila takšna razlaga "razumljiva" v drugi polovici štiridesetih ter v petdesetih letih, se zdi za sredino sedemdesetih let veliko bolj vprašljiva. Jugoslavija je imela diplomatske odnose z vsemi državami z nemškogovorečimi večinami, ki so bili pomemben gospodarski dejavnik. Ta argumentacija je še bolj vprašljiva ob dejstvu, da je bila v ustavo uvrščena italijanska narodnost, do katere je bil glede druge svetovne vojne in ideološkega povojnega zavračanja skorajda enak odnos.[66]

Del razlage bi lahko bil v tem, da je veljalo, da so bili pripadniki italijanske narodnosti ideološko kompatibilni s takratnim režimom. Ob možnosti optiranja po drugi svetovni vojni, naj bi se namreč odločili v Jugoslaviji ostati tisti (nekateri pa so se vanjo celo priselili iz Italije), ki so bili podporniki komunistične ideje. Za pripadnike nemške skupnosti tega ne moremo reči. A v tem pri-

[65] Glej: Dejan Valentinčič, *Stopnja družbene integriranosti neslovenskega etničnega prebivalstva v Mestni občini Nova Gorica v kontekstu obče slovenske družbe* (Nova Gorica, 2017), str. 42–43 (dalje: Valentinčič, *Stopnja družbene integriranosti neslovenskega etničnega prebivalstva*).

[66] Valentinčič, *Stopnja družbene integriranosti neslovenskega etničnega prebivalstva*, str. 44.

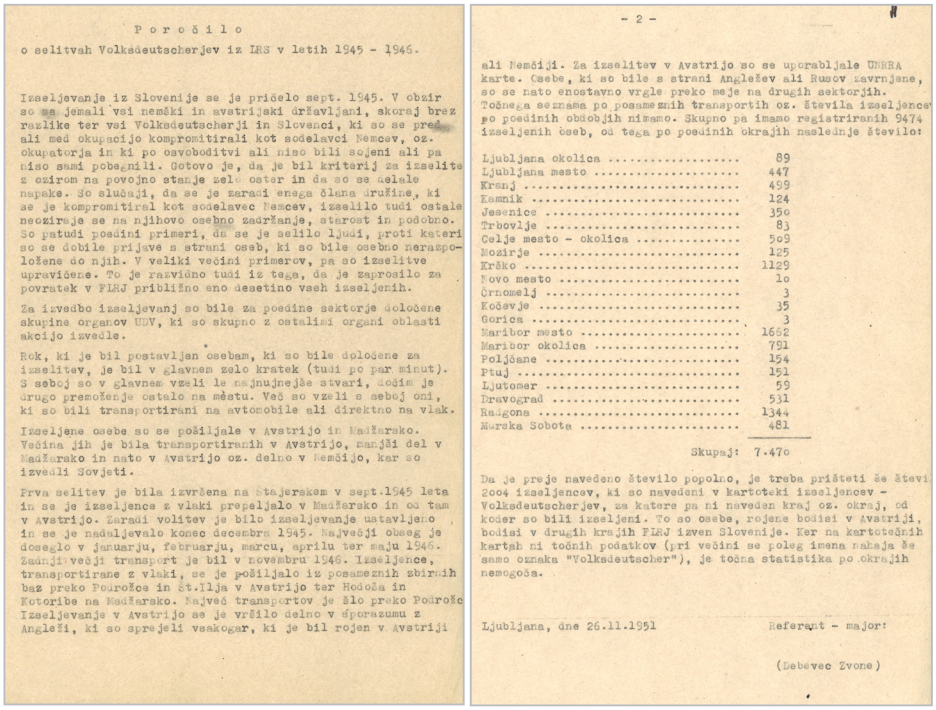

P o r o č i l o

o selitvah Volksdeutscherjev iz LRS v letih 1945 - 1946.

Izseljevanje iz Slovenije se je pričelo sept. 1945. V obzir so ma jemali vsi nemški in avstrijski državljani, skoraj brez razlike ter vsi Volksdeutscherji in Slovenci, ki so se pred ali med okupacijo kompromitirali kot sodelavci Nemcev, oz. okupatorja in ki po osvoboditvi ali niso bili sojeni ali pa niso sami pobegnili. Gotovo je, da je bil kriterij za izselitve z ozirom na povojno stanje zelo oster in da so se delale napake. So slučaji, da se je zaradi enega člana družine, ki se je kompromitiral kot sodelavec Nemcev, izselilo tudi ostale neoziraje se na njihovo osebno zadržanje, starost in podobno. So patudi posamni primeri, da se je selilo ljudi, proti kateri so se dobile prijave s strani oseb, ki so bile osebno nerazpoložene do njih. V veliki večini primerov, pa so izselitve upravičene. To je razvidno tudi iz tega, da je zaprosilo za povratek v FLRJ približno eno desetino vseh izseljenih.

Za izvedbo izseljevanj so bile za posamne sektorje določene skupine organov UDV, ki so skupno z ostalimi organi oblasti akcijo izvedle.

Rok, ki je bil postavljen osebam, ki so bile določene za izselitev, je bil v glavnem zelo kratek (tudi po par minut). S seboj so v glavnem vzeli le najnujnejše stvari, dočim je drugo premoženje ostalo na mestu. Več so vzeli s seboj oni, ki so bili transportirani na avtomobile ali direktno na vlak.

Izseljene osebe so se pošiljale v Avstrijo in Madžarsko. Večina jih je bila transportiranih v Avstrijo, manjši del v Madžarsko in nato v Avstrijo oz. delno v Nemčijo, kar so izvedli Sovjeti.

Prva selitev je bila izvršena na Štajerskem v sept.1945 leta in se je izseljence z vlaki prepeljalo v Madžarsko in od tam v Avstrijo. Zaradi volitev je bilo izseljevanje ustavljeno in se je nadaljevalo konec decembra 1945. Največji obseg je doseglo v januarju, februarju, marcu, aprilu ter maju 1946. Zadnji večji transport je bil v novembru 1946. Izseljence, transportirane z vlaki, se je pošiljalo iz posameznih zbirnih baz preko Področce in Št.Ilja v Avstrijo ter Hodoša in Kotoribe na Madžarsko. Največ transportov je šlo preko Področc Izseljevanje v Avstrijo se je vršilo delno v sporazumu z Angleži, ki so sprejeli vsakogar, ki je bil rojen v Avstriji

- 2 -

ali Nemčiji. Za izselitev v Avstrijo so se uporabljale UNRRA karte. Osebe, ki so bile s strani Angležev ali Rusov zavrnjene, so se nato enostavno vrgle preko meje na drugih sektorjih. Točnega seznama po posameznih transportih oz. števila izseljencev po posamezih obiočjih nimamo. Skupno pa imamo registriranih 9474 izseljenih oseb, od tega po posameznih okrajih naslednje število:

Ljubljana okolica	89
Ljubljana mesto	447
Kranj	459
Kamnik	124
Jesenice	350
Trbovlje	83
Celje mesto - okolica	509
Mozirje	125
Krško	1129
Novo mesto	10
Črnomelj	3
Kočevje	35
Gorica	3
Maribor mesto	1652
Maribor okolica	791
Poljčane	154
Ptuj	151
Ljutomer	59
Dravograd	531
Radgona	1344
Murska Sobota	481
Skupaj:	7.470

Da je preje navedeno število popolno, je treba prišteti še števi 2004 izseljencev, ki so navedeni v kartoteki izseljencev - Volksdeutscherjev, za katere pa ni naveden kraj oz. okraj, od koder so bili izseljeni. To so osebe, rojene bodisi v Avstriji, bodisi v drugih krajih FLRJ izven Slovenije. Ker na kartotečnih kartah ni točnih podatkov (pri večini se poleg imena nahaja še samo oznaka "Volksdeutscher"), je točna statistika po okrajih nemogoča.

Ljubljana, dne 26.11.1951

Referent - major:

(Debevec Zvone)

Poročilo o selitvah Volksdeutscherjev iz Ljudske republike Slovenije v letih 1945–1946 z dne 26. 11. 1951 (ARS, SI AS 1931, t.e. 1062, 1235-6, Volksdeutscherji: prisilno izseljeni, izselili sami (poročilo po okrajih))

meru se postavi vprašanje, zakaj je bila v ustavo uvrščena madžarska narodnost – njenim pripadnikom takšne ideološke homogenosti ne moremo pripisati; ter nenazadnje zakaj ni bila uvrščena judovska skupnost, katere preostanek naj bi tudi bil naklonjen komunističnemu režimu in naj bi se ti pripadniki zato odločili za nadaljevanje življenja v takratni Sloveniji.

Upoštevajoč vse te faktorje se zdi, da je najbolj prepričljiva razlaga, da je takratna odločitev temeljila na kriteriju strnjene in homogene naselitve, nedvoumne identitete ter kulturne razpoznavnosti in vidnosti v okolju. Tako italijanska kot madžarska narodnost sta živeli na zelo omejenem državnem teritoriju, število njunih pripadnikov tam pa je bilo "zadostno", da so v tem okolju delovali tudi kot narodna skupnost in se je lahko v praksi apliciralo pravice, ki so bile predvidene v novem ustavnem besedilu. Tega za nemškogovorečo narodnostno skupnost ne bi mogli trditi. Kočevarji so bili med drugo svetovno vojno izseljeni z območja zgodovinske poselitve, "Staroavstrijska skupnost" (nanašajoče se na štajerske, kranjske Nemce, op. a.) pa ob koncu vojne in po vojni. Njihova naselitev je po tem nedvomno izrazito razpršena, zaradi tega tudi v okolju niso več razpoznavni, identitete pa bolj zapletene, saj je veliko narodnostno mešanih družin, jezik se je

po vojni hitro izgubljal. Posledično prebivalstvo, ki se je deklariralo za nemško ali avstrijsko narodnost v nobeni občini ni več predstavljalo niti 1 % prebivalstva.[67]

Vprašanje nemškogovoreče skupnosti po osamosvojitvi Republike Slovenije

V novi Ustavi Republike Slovenije leta 1991 je novonastala država ohranila poseben manjšinski status italijanski in madžarski narodni skupnosti (5., 64. in 80. člen ustave), ki se jima je obseg manjšinskih pravic še razširil. Dodatno je ustava v 65. členu uvedla posebej status romske skupnosti, za katero ustava določa, da njene pravice ureja poseben zakon. Drugačen položaj romske skupnosti v primerjavi z italijansko in madžarsko narodno skupnostjo lahko razumemo predvsem zaradi drugačne družbene situacije Romov, pri kateri so posebne politike namenjene predvsem njihovi večji integriranosti v večinsko družbo. S slednjo se še vedno pojavljajo težave, ni pa mogoče zanikati, da država temu namenja številne ukrepe.[68]

Nobenega dvoma pa ni, da so poleg Slovencev in omenjenih treh skupnosti v Sloveniji prebivale tudi osebe, ki so se drugače narodnostno opredeljevale. A ker naj ne bi izpolnjevale kriterijev avtohtonosti[69] v smislu dolgotrajne, enotne in strnjene naselitve, ki naj bi pustila izrazito kulturno sled na določenem območju[70], niso (bile) deležne posebnih kolektivnih pravic. Ribičič to

[67] Danijel Grafenauer, "Prizadevanje za narodnostni obstoj oziroma oživljanje nemško govoreče etnične skupine prebivalcev v Sloveniji po letu 1991", v: Vera Kržišnik Bukić in Damir Josipovič (ur.), *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji* (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2014), str. 100–101 (dalje: Grafenauer, "Prizadevanje za narodnostni obstoj oziroma oživljanje nemško govoreče etnične skupine prebivalcev v Sloveniji po letu 1991").

[68] *Pravno informacijski sistem RS* (*PisRS)*, Ustava RS, dostopno na: http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1, pridobljeno: 29. 8. 2022.

[69] Čeprav termin avtohtonost vsebujeta dva člena ustave (5. in 64.) ter več zakonov in podzakonskih aktov točne definicije avtohtonosti točne definicije avtohtonosti ti predpisi ne vsebujejo. Zato je Ustavno sodišče v dveh odločbah iz let 1998 in 2002 odločilo, da je kriterij avtohtonosti legitimen za manjšinsko varstvo in da kriterije avtohtonosti lahko navede zakonodajalec, lahko pa zakonodajalec le definira območja avtohtone naselitve narodnih skupnosti, kjer manjšinske pravice veljajo (Vera Kržišnik Bukić in Damir Josipovič (ur.), *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji* (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2014), str. 22).

[70] Izhodišča za varstvo narodnostnih manjšin iz vidika kolektivnih pravic se na Slovenskem dotikajo vprašanja njihove avtohtonosti, (bolj ali manj strnjenega) poselitvenega prostora v okviru narodnostno mešanih ozemlji. Po navedbah Mirana Komaca naj bi tako narodnostno mešano ozemlje bilo sestavljeno iz območij naselij posamezne občine, na katerem, bolj ali manj strnjeno, prebivajo pripadniki določene (avtohtone) narodne skupnosti. Nikjer ni določeno, kateri kriteriji so bili uporabljeni pri določanju tega ozemlja. Sklepamo pa je možno, da je na to odločitev vplivalo objektivno dejstvo dolgotrajne, permanentne in prepoznavne prisotnosti pripadnikov določene narodne skupnosti na določenem ozemlju. Njihov poselitveni prostor naj bi se tako ohranil kljub vojnim vihram, spreminjanju meja in migracijam (Miran Komac, "Varstvo 'novih' narodnih skupnosti v Sloveniji", *Razprave in gradivo* 43 (2003), str. 6–33).

imenuje "asimetrnična obravnava", jim pa ustava v 61. členu zagotavlja svobodno izražanje pripadnosti k svojemu narodu ali narodni skupnosti, gojenje in izražanje svoje kulture in uporabo svojega jezika in pisave; v 62. členu še posebej zagotavlja, da ima vsakdo pravico, da pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, uporablja svoj jezik in pisavo na način, ki ga določi zakon; ter v 63. členu, ki protiustavno prepoveduje vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti ter spodbujanje k nasilju in vojni. Vsi v zvezi s prvim stavkom prvega odstavka 5. člena ustave, ki zagotavlja, da država varuje človekove pravice in temeljne svoboščine na svojem ozemlju ter 14. členom, ki prepoveduje vsakršno diskriminacijo. Relevantne so seveda tudi vse ostale ustavne določbe, ki zagotavljajo človekove pravice. Vse je potrebno razumeti tudi v kontekstu narodnostnega vidika. Ti členi, za razliko od 64. in 65. člena, ne zagotavljajo "pozitivne diskriminacije", torej privilegiranega statusa, ampak zgolj enako obravnavo. Ribičič navaja, da je bila takšna ureditev pogojena s posebnim položajem, ki sta ga italijanska in madžarska narodna skupnosti imeli že v prejšnji ustavni ureditvi. Čeprav se pravic iz členov 61–63 ustave ni razumelo le v kontekstu "pravic negativnega statusa", torej prepovedi poseganja oblasti v njihovo uresničevanje, ampak tudi kot pozitivne obveznosti države, ki je tudi dejavnosti nemškogovoreče narodnostne skupnosti, ki se je po osamosvojitvi Slovenije znova organizirala, začela materialno podpirati, to določenih pripadnikov nemškogovoreče skupnosti v Sloveniji in Republike Avstrije ni zadovoljilo, ampak se vse od osamosvojitve Slovenije pojavljajo zahteve za priznanje manjšinskega statusa nemškogovoreči narodnostni skupnosti v Sloveniji.

Avstrijska veleposlanica v Ljubljani, dr. Jutta Stefan Bastl, je namreč že 12. junija 1992 v imenu avstrijske vlade slovenskemu zunanjemu ministrstvu izročila memorandum, v katerem se je Republika Avstrija uradno izrekla za zaščito narodnostnih skupin, še posebno tistih, ki se

> /.../ čutijo tesno povezane z Republiko Avstrijo skozi zgodovino, jezik in kulturo /.../ V zvezi z osamosvojitvijo Republike Slovenije in sprejetjem nove slovenske ustave, ki predvideva posebne pravice avtohtoni italijanski in madžarski narodni skupini, je ponovno postalo aktualno tudi vprašanje avstrijske oz. nemškogovoreče narodnostne skupine. Tudi avstrijska javnost je zelo zainteresirana za to narodno skupino.[71]

[71] Nećak, "Uvod", str. 54–55.

Nećak izpostavlja, da se Avstrija predhodno ni nikoli postavljala v takšen položaj in tudi ni nikoli zahtevala varstva "avstrijske oz. nemškogovoreče narodnostne skupine", kot so jo poimenovali v besedilu. V memorandumu so med drugim izpostavljali dobre med sosedske in prijateljske odnose, a so se hkrati sklicevali na Helsinško sklepno listino o varnosti in sodelovanju v Evropi[72] in mednarodno pravno prakso, po kateri varstvo narodnih manjšin ne more biti izključna stvar posamezne države, ampak ima mednarodni značaj.[73]

V tem duhu se je Avstrija tako izrekla za zaščitnico "avstrijske oz. nemškogovoreče narodnostne skupine" in izpostavljala:

> V kolikor se nemškogovoreča narodnostna skupina v Republiki Sloveniji konstituira, se ima Avstrija za upravičeno zastopati oz. podpirati njene želje pred slovensko vlado. V tej zvezi je treba opozoriti, da rezultatov uradnega ljudskega štetja ni mogoče brezpogojno jemati kot osnovo za ugotavljanje dejanskega števila pripadnikov neke narodnostne skupine.[74]

Navedla je, da za uspešen razvoj te narodnostne skupine v Republiki Sloveniji smatra Avstrija za bistveno najprej naslednje:

1. Priznanje obstoja narodnostne skupine in zagotovitev njenih pravic;
2. Pospeševanje pouka nemškega jezika oz. v nemškem jeziku, zlasti na področju osnovnega šolstva povsod tam, kjer se za to pokaže potreba;
3. Finančna in morebitna druga podpora kulturnim dejavnosti nedonosne skupine.[75]

Avstrijska predpostavka, izražena v memorandumu, da bo k reševanju vprašanja položaja nemške narodnostne skupine aktivno pristopila, če bo na slovenskem nastala iniciativa (tj. nemškogovoreča organizacija), je bila izpolnjena že junija 1991, saj je bilo v društveni register vpisano prvo društvo nemškogovoreče narodne skupnosti v Sloveniji po 2. svetovni vojni *Most svobode* (*Freihetsbrücke* oz. *Freedomsbridge*), katerega predsednik je postal mariborski odvetnik Dušan Ludvik Kolnik.[76] Društvo je v javnosti pričelo problematizirati vprašanje tako imenovane "nemške manjšine" na Štajerskem, s čimer je prišlo

[72] *Commission on Security and Cooperation in Europe (CSCE)*, Helsinška sklepna listina o varnosti in sodelovanju v Evropi, dostopno na: https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Helsinki%20Final%20Act%20-%20Long%20Version.pdf, pridobljeno: 29. 8. 2022.

[73] Nećak, "Uvod", str. 55.

[74] Prav tam.

[75] Prav tam.

[76] Dušan Nećak, "Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945", *Zgodovinski časopis* 47 (1993), str. 439–451.

do preloma desetletja tabuizirane teme slovenske družbe. Odvetnik Kolnik je že pred sprejemom ustave 23. decembra 1991 problematiziral upoštevanje nemškogovoreče narodnostne skupnosti v slovenskem pravnem redu in po lastnih izjavah za časnik nemškogovoreče skupnosti na Slovenskem, *Laibacher Zeitung*, "/.../ s predlogom k novi slovenski ustavi izrazil željo nemškogovoreče manjšine, da se jo prizna in vpiše v ustavo Republike Slovenije." Kolnik je zagovarjal stališče, da "/.../ spravi v slovenskem narodu naj sledi sprava med narodi – tudi z Nemci."[77]

V društvu *Most svoboda* so problematizirali predvsem domnevno nedorečene kriterije določanja narodnostnih manjšin ali skupnosti. Ker po mnenju *Mosta svobode* pričakovanja nemškogovorečih na Slovenskem po sprejemu slovenske ustave decembra 1991 niso bila izpolnjena, so oblikovali več zahtev po priznanju "nemške manjšine" in zagotovitvi njenega enakovrednega mesta v ustavi, primerljivo s pravicami italijanske in madžarske narodne skupnosti ter tudi romske skupnosti. Upravičenost zahtev Kolnikovega društva, ki se jim je kasneje pridružila tudi avstrijska država, so zagovarjali v največji meri s trditvijo, da je jugoslovanska (slovenska) oblast zanikala obstoj strnjenega nemškega poselitvenega prostora in po drugi svetovni vojni z izgonom, pobijanjem v taboriščih in zaplembo premoženja namenoma izvedla "genocid" nad nemškogovorečim prebivalstvom v Sloveniji.[78],[79]

Očitali so, da so imele medvojne in povojne izselitve za posledico, da je bil nekdaj "avtohtoni" poselitveni prostor nemškogovorečih na Slovenskem uni-

[77] "V Titovi Jugoslaviji je uradno obstajala samo ena Nemka", *Laibacher Zeitung,* 21. 1. 2021, dostopno na: https://laibacher-zeitung.si/v-titovi-jugoslaviji-je-uradno-obstajala-samo-ena-nemka/, pridobljeno: 14. 9. 2022. Petra Kleindienst in Matevž Tomšič glede narodne sprave in odnosa do preteklosti navajata, da odnos do preteklosti predstavlja enega ključnih delov posameznikove in družbene identitete. Doseganje narodne sprave in vzpostavitev skupnega zgodovinskega spomina sta tako zelo pomembna za utrditev demokracije v družbah, ki "/.../ jih travmatizirajo dogodki iz polpretekle zgodovine /.../". "To se nanaša predvsem na zlorabe in krivice, storjene s strani bivšega nedemokratičnega režima in njihovih nosilcev. Predpogoj za spravo pa je splošno pripoznanje nedemokratične in zatiralske narave tega režima." Vendar hkrati, opozarjata avtorja, je narodna sprava evolutiven proces, ki ga pa nikakor ni mogoče uveljaviti ali doseči "z dekretom". V tem kontekstu tudi zgodovinskega spomina oz. pogleda na preteklots torej ni mogoče doseči z vsiljevanjem določene "resnice". Več o spravnem procesu v Sloveniji glej npr.: Petra Kleindienst in Matevž Tomšič, "Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 1 (2021), str. 197–232.

[78] Nećak, "Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945", str. 439. Glej tudi: Reinhard Reiman, "Minderheit Brücke oder Bedrohung", *Zeitschft das Historischen Vereines für Steiermark* 95 (2004), str. 69–83.

[79] V časniku *Celovški zvon* se je Kolnik v prispevku junija 1992 dotaknil tudi problematike "obračuna" z nemško manjšino po prvi svetovni vojni v obdobju Države in Kraljevine SHS. Tedaj naj bi bilo revanšizma deležno predvsem nemško uradništvo, učitelji in delavci, ki so bili zaradi nemške narodnosti odpuščeni in s tem prisiljeni v izselitev. Šele kasneje so se zaradi spremenjene gospodarske zakonodaje lotili obračuna tudi z lastniki kapitala. Janko Štruc: "Pobude za priznanje nemške manjšine na slovenskem Štajerskem ("Pogovor z odvetnikom Dušanom L. Kolnikom", *Celovški zvon* 19, junij 1992, št. 35, str. 73).

čen, število njihovih pripadnikov, pa se je tudi zaradi družbene gonje in očitka kolektivne krivde izrazito zmanjšalo, je razpršeno po številnih občinah, kjer pa ne predstavljajo znatnega dela prebivalstva.[80] To dokazujejo tudi v prvem delu prispevka predstavljeni statistični podatki, na podlagi katerih lahko nemškogovoreče prištevamo med t. i. "razpršene manjšine".[81] Izrazito razpršeni predstavniki nemškogovoreče skupine tako nikjer ne predstavljajo večje koncentracije, to pa je po mnenju Dušana Nećaka lahko velika težava. Čeprav številčna moč neke narodnostne skupine ne more biti edini kriterij za zagotavljanje njenega varstva, je pa vsaj posredno pomembna. Nećak navaja, da je število pripadnikov narodnostne manjšine, skupaj z njihovo koncentracijo na določeno ozemlje, kljub vsemu pomemben dejavnik, ki pomeni "kritično maso" manjšine, ki omogoča "/.../ artikulacijo manjšinske skupnosti."[82] Če narodna manjšina, po Nećaku, ni artikulirana, pomeni, da na določenem območju nima zadosti članov, da bi lahko ustanovili društvo, pevski zbor, osnovali osnovnošolski razred, oblikovali vrtec, ali celo ustanovili lastno politično stranko, potem je mogoče govoriti le o zbiru posameznikov ali raztresenih ostankih.[83]

Številčna moč neke narodnostne manjšine, ki jo odražajo popisi prebivalstva, pa pogosto pomeni kamen spotike med manjšinskim in večinskim narodom, saj se popisom očita, da (namenoma) prikazujejo podatke v prid večinskemu narodu, nad manjšinami pa se izvaja "statistična asimilacija". Ta se bodisi doseže z načinom izpraševanja – npr. po narodnosti, maternem jeziku, pogovornem jeziku, regionalni pripadnosti itd. in je bil eden od mnogih razlogov zakaj so slovenski raziskovalci zavračali ali dvomili v popise prebivalstva, ki so se vršili v Avstro-Ogrski monarhiji.[84]

Številčna moč neke narodnostne manjšine, ki jo odražajo popisi prebivalstva, pogosto pomeni kamen spotike med manjšinskim in večinskim narodom, saj se popisom očita, da (namenoma) prikazujejo podatke v prid večinskemu narodu, nad manjšinami pa se izvaja "statistična asimilacija". Ta se bodisi doseže z načinom izpraševanja – npr. po narodnosti, maternem jeziku, pogovornem

[80] Nećak, "Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945", str. 439.

[81] Glej tudi: Ferenc, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni.", str. 324; Ferenc, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni.", str. 33–37.

[82] Dušan Nećak, "'Nemci' na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov", v: Dušan Nećak (ur.), *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta* (Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 219; Nećak, "Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945", str. 439.

[83] Nećak, "'Nemci' na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov", str. 219.

[84] Matjaž Klemenčič, "Im Lichte der sprachlichen Statistik: Slowenisch- und Deutschsprachige in der Süd- und Untersteiermark 1830–1991", v: Christian Stenner (ur.), *Slowenische Steiermark. Verdränkte Minderheit in Österreichs Südosten* (Dunaj 1997), str. 69–105; Vladimir Klemenčič, "Nemci v statistiki v jugoslovanski Sloveniji med obema vojnama", *Zgodovinski časopis* 40, št. 4 (1986), str. 465–470.

jeziku, regionalni pripadnosti itd. in je bil eden od mnogih razlogov zakaj so slovenski raziskovalci zavračali ali dvomili v popise prebivalstva, ki so se vršili v Avstro-Ogrski monarhiji.[85]

V memorandumu iz leta 1992 je tudi uradno stališče avstrijske politike bilo, da je v tej "/.../ zvezi treba opozoriti, da rezultatov uradnega ljudskega ni mogoče brezpogojno jemati kot osnovo za ugotavljanje dejanskega števila pripadnikov neke narodnostne skupine."[86] To stališče so prevzeli tudi predstavniki nemškogovoreče skupine. Očitek "statistična asimilacija" se pojavlja v prispevku *Statistični podatki tudi lažejo, dokazi za to,* ki je objavljen na spletni strani Steiermark/Štajerska, ki predstavlja neodvisni avtorski projekt *Kulturnega društva nemško govorečih žena "Mostovi", Maribor*, čigar urednik je Jan Schaller (tj. tajnik društva). V objavi so podvomili v rezultate popisa prebivalstva iz leta 1991 in 2002. Pravijo: "Pri popisih so tako anketirance vnaprej poučili, kaj ni dovoljeno vpisati, tudi če občan to reče, in zato rezultati popisov niso bili realni. Kasneje so bili celo že javni podatki iz popisa iz leta 1991 popravljeni, prepolovljeni za leto 1991, ko so bili ponovno uporabljeni leta 2002".[87]

Kot primer navajajo problem narodnostne pripadnosti in maternega jezika. Pri poizvedovanju po maternem jeziku se je za nemščino namreč izreklo 1628 prebivalcev.[88] Tudi ta številka, čeprav je višja kot narodnostna opredelitev, se urednikom objave *Statistični podatki tudi lažejo, dokazi za to* zdi prenizka. "Po moji oceni je zato treba uradno številko za leto 2002 "1.628 materni jezik nemščina" ponovno pomnožiti s faktorjem 3, to je potem 4.884 nemško govorečih – večinoma novih lastnikov starih, odvzetih nepremičnin. Tiha večina se bo aktivirala šele, ko bo nemška manjšina v Sloveniji priznana, saj se bodo šele takrat financirale šole, mediji in nemška kultura in nemška manjšina v Sloveniji ne bo več tabu tema in osovražena."[89] Zapis, ki nosi letnico 2022 kaže na to, da tudi tri desetletja po osamosvojitvi, vprašanje nemškogovoreče narodnostne skupine na Slovenskem buri duhove in to navkljub številnim znanstvenim in strokovnim razpravam. Čeprav spletno mesto izpostavlja, da so zapisane izjave, stališča avtorja oz. uredništva, je težko spregledati dejstvo, da je ta avtorski projekt nastal pod okriljem ene od stanovskih organizacij – Kulturnega društva

[85] Prav tam.

[86] Glej: Memorandum (Nećak, "Uvod", str. 55).

[87] *Steiermark-Štajerska*, Statistični podatki tudi lažejo, dokazi za to, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/ova_doc/statisticni-podatki-tudi-lazejo/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

[88] *SiStat*, Prebivalstvo po maternem jeziku, občine, Slovenija, popis 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11817, pridobljeno: 29. 8. 2022. Podatke smo primerjali s podatki v študiji *Priseljenci. Študije o priseljevanju in vključevanju v slovensko družbo*, ur. Miran Komac (Ljubljana, 2007), str. 513–519.

[89] *Steiermark-Štajerska*, Statistični podatki tudi lažejo, dokazi za to, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/ova_doc/statisticni-podatki-tudi-lazejo/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

»Ne pustimo se preštevati »

nach Umgangssprache		NACH MUTTERSPRACHE/ PO MATERNEM JEZIKU							
narodnost	1910	1921	1931	1953	1971	1981	1991	2002	% od
volksgruppe		Statistični urad RS, Bilten št. 2, 2003, Popisi 1921-2002, Seite 97							2002
skupaj/gesamt	1,128.960	1,054.919	1,144.298	1,466.425	1,727.137	1,838.381	1,913.354	1.964.036	100%
Slovensko/slowenisch	971.751	980.222	1,077679	1,419.294	1,627.462	1,682.381	1,689.229	1,723.434	87,75%
italijanski /italienisch		701	414	805	3.471	2.854	3.882	3.762	0,19%
madžarsko/ungarisch		14.429	7.961	11.444	10.562	9.354	8.720	7.713	0,39%
roma		0	515	996	969	1.382	2.752	3.834	0,19%
nemški /deutsch	**106.255**	***41.514**	****28.998**	2.590	1.322	1.023	(1543)1093	1.628	0,08%
Stefan Karner: Slowenen und		*gezählt wurden nur die mit Mutter oder beide Eltern deutschsprachig waren , Seite 31							
seine"Deutschen", Seite 11		**59.000 im Jahr 1941, nach NS-Zählung/Stefan Karner, Seite 42							
Primerjava manjšina v Avstriji									
Leto/Jahr	1910	1923	1934	1951	1971	1981	1991	2001	%
Bevölkerung/Prebivalci	6,648.310		6,760.044	6,933.905	7.491.526	7,555.338	7,795.786	8,032.926	100%
Koroški Slovenci v Avstiji									
Kärtner Slowenen in Ö	66.463	34.650	24.875	42.095	20.972	16.552	14.850	13.109	0,16%

"Ne pustimo se preštevati" (*Steiermark-Štajerska*, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/napovedi__novice/1-del-ne-pustimo-se-prestevati/, pridobljeno: 22. 10. 2022)

nemško govorečih žena "Mostovi", Maribor – in ga sponzorirata avstrijsko Zvezno ministrstvo za evropske in mednarodne zadeve, kot tudi slovensko Ministrstvo za kulturo.

Manjšinska tematika z vidika avstrijske in slovenske politike

Uveljavljanje hotenj nemškogovoreče narodnostne skupnosti po "oživljanju" njihove identitete je bilo v prvem desetletju po osamosvojitvi Slovenije pogosto obravnavano z vidika akumuliranega vedenja o slovensko-nemških narodnostnih bojih v preteklosti. [90]

Tematika je postala del avstrijske politike, posebno koroške deželne. Problematiko

> /.../ nemške manjšine [največkrat se je uporabljal termin 'Staroavstrijci', op. a.] v Sloveniji je med prvimi v uradnih stikih postavil koroški deželni glavar [Jörg, op.

[90] Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", str. 72–73.

a.] Haider ob srečanju s predsednikom slovenskega parlamenta dr. Francetom Bučarjem 21. marca 1991 na srečanju v Celovcu.[91]

Koroški deželni zbor se je junija 1993 izrekel za to, da bi morala avstrijska državna politika temi nemško govoreče narodnostne skupine posvetiti večjo pozornost. Posebno kar zadeva skupnosti, ki sta živeli v Kanalski dolini in na Kočevskem. Avstrijska zvezna vlada si je prizadevala etnično skupino zasidrati v okviru novega bilateralnega kulturnega sporazuma, do čigar uresničitve pa je bilo potrebno počakati skoraj desetletje.[92] Obe strani sta sprva tako stavili na znanstveno in strokovno obravnavo problematike, ki pa se je izkazala za veliko bolj zapleteno kot pričakovano.

Že v memorandumu iz leta 1992 se je avstrijska stran izrekla za oblikovanje skupne avstrijsko-slovenske bilateralne interdisciplinarne komisije, ki bi na znanstveni (tj. akademski) snovi raziskala problematiko položaja Nemcev na Slovenskem. Dušan Nećak, je zapisal, da je idejna zasnova za izvedbo raziskave na slovenski strani stekla že septembra 1992, ko so v okviru Inštituta za narodnostna vprašanja dobili dodeljena sredstva za enoletni projekt, ki bi "sondiral" problematiko *Nemcev na Slovenskem v obdobju 1941–1951*. Projekt, ki je opredelil dostopnost domače in tuje literature je bil zaključen leta 1993 in je bil osnova za kasnejši projekt *Nemci na Slovenskem 1941–1955* (1994–1997), ki sta ga sofinancirala Ministrstvo za znanost in tehnologijo in Ministrstvo za zunanje zadeve. Slovenska stran si je po Nećaku kot vodilo postavila tesno sodelovanje z avstrijskimi kolegi, a za to na avstrijski strani ni bilo pravega političnega interesa. Nećak navaja, da so v letu 1992 in 1993 z avstrijskimi kolegi večkrat dogovorili srečanje in je avstrijska raziskovalna skupina pod vodstvom Arnolda Suppana bila pripravljena pričeti, a za to ni bilo politične volje in projekt ni dobil sofinanciranja.[93] Čeprav je leta 1994 avstrijsko ministrstvo za zunanje zadeve napovedalo, da bo Avstrija intenzivno skrbela za interese "Staroavstrijcev", po njegovem odločilnega koraka v tej smeri niso storili. Šele leta 1996 je graški zgodovinar Stefan Karner prejel naročilo za izdelavo študije, ki bi dokumentirala obstoj nemškogovoreče narodnostne skupine na Slovenskem.[94] Slovenska in avstrijska študija sta tako v javnosti povzročali polemike, saj se, čeprav znanstveni študiji, ki sta ju naročili dve vladi, prinašali diametralno

[91] Prav tam.

[92] Karl Anderwald, "Licht am Ende des Tunnels?: zur Situation der Deutschsprachigen in Slowenien", v: Karl Anderwald, Peter Karpf in Valentin Hellwig (ur.), *Kärntner Jahrbuch für Politik 2002* (Celovec: Koroška tiskarna, 2002), str. 89–99.

[93] Nećak, "Uvod", str. 57.

[94] Karner, *Die deutschsprachige Volksgruppe in Slowenien*, str. 201.

nasprotne poglede na problematiko nemškogovorečih.[95] Če je slovenska skupina ugotavljala, da gre "/.../ pri 'Nemcih' na Slovenskem za 'ostanke ostankov' nekdaj močne narodne manjšine /.../"[96], Karner v svoji študiji sploh ni dvomil o obstoju nemške narodnostne skupine. Nemški časnik *Frankfurter Allgemeine* je v prispevku *Nezavest zgodovinarja* (Die Ohnmacht des Historikers) januarja 1999 slovensko delo ostro kritizirala in avtorjem, posebno Dušanu Nećaku, očitala pristranskost, nestrokovnost in politično oportunost.[97]

Strokovno-znanstveni polemiki se je ob izteku devetdesetih priključila tudi politična. Avstrijska in slovenska politika sta si namreč, tudi v duhu slovenskega postopka pristopa Evropski uniji, prizadevali sprejeti sporazum o medsebojnem sodelovanju in krepitvi pravic narodnostnih skupin. Vprašanje zaščite nemškogovoreče narodnostne skupine na Slovenskem je tako bila aktualna politična tema. K polemiki je prispeval slovenski zunanji minister Boris Frlec, ki je ob obisku avstrijskega vicekanclerja in zunanjega ministra Wolfganga Schüssla januarja 1998 na Dunaju, dejal, da je Slovenija *de facto* pripravljena priznati nemškogovorečo manjšino, vendar ne v enakih okvirjih kot jih imata italijanska in madžarska manjšina. Problematiko so izkoristili mediji. V celovškem časniku *Slovenski vestnik* so Frlečeve izjave povzeli in jih povezali s kulturnim sporazumom, s čimer naj bi njegove besede odražale svetlo prihodnost manjšine.

> Ta manjšina pa da (zaenkrat) ni priznana kot avtohtona, kakršni sta italijanska in madžarska manjšina v Sloveniji. V kulturnem sporazumu med državama pa da se bodo dogovorili za šolo z nemškim učnim jezikom. Prav tako je Frlec govoril o povračilih za odvzeto premoženje nekdanjim nemškogovorečim prebivalcem na ozemlju Slovenije.[98]

Tema ni naletela na veliko zanimanje le v Avstriji, ampak tudi v Sloveniji.[99]

Vprašanje se redno pojavlja ob bilateralnih srečanjih predstavnikov avstrijske in slovenske države. Omenimo nekaj najvidnejših. Takratni avstrijski predsednik Heinz Fisher je ob uradnem obisku Slovenije septembra 2013 skupaj s slovenskim predsednikom Borutom Pahorjem obiskal Kočevje in tamkajšnja

---

95 Dušan Nećak, "Predgovor k drugi izdaji", v: Dušan Nećak (ur.), *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 9–10 (dalje: Nećak, "Predgovor k drugi izdaji").

96 Nećak, "Predgovor k drugi izdaji", str. 11.

97 Günter Schödl, "Die Ohnmacht des Historikers", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25. 1. 1999, št. 20, str. 13, dostopno na: https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/politik/rezension-sachbuch-die-ohnmacht-des-historikers-11310568-p3.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

98 "Vloga manjšin v odnosih med Avstrijo in Slovenijo", *Slovenski vestnik,* 22. 1. 1998, str. 1.

99 *Gov.si*, Nadaljevanje 19. izredne seje (30. januar 1998), dostopno na: http://www2.gov.si/zak/arhiv/sej_zap2.nsf/a818d1d1c0184a1bc1256b45005626b6/cea7556981c3b540c12565a20038b0de?OpenDocument, pridobljeno: 22. 10. 2022.

kočevarska društva. Ob tej priložnosti je predsednik društva Kočevarjev staroselcev August Gril zopet izrazil pričakovanje, da bi bila nemškogovoreča skupnost v Sloveniji priznana kot narodna manjšina in dodal, da pri tem uživajo tudi podporo Avstrije. Pahor je glede tega dejal, da sporazum o kulturnem sodelovanju med državama daje pripadnikom, ki čutijo nemške korenine, dovolj možnosti, da se znotraj 61. člena ustave Slovenije obveže – in to tudi počne – da lahko izrazijo svojo identiteto, zato da ni zagovornik pričakovanj o ustavnem priznanju. August Gril je to komentiral, da je bil obisk razočaranje, saj da slovenska vlada in politika še vedno vztrajata pri navedenem kulturnem sporazumu, ki pa zanje ni rešitev.[100] Že pred tem, leta 2011 je ob podpisu t. i. "kompromisa o dvojezičnih cestnih tablah"[101] na avstrijskem Koroškem takratni koroški deželni glavar Gerhard Dörfler dejal, da je sedaj čas "/.../ da se naredi korak v smeri priznanja določenih pravic nemškogovorečim manjšinam v Sloveniji", kasneje pa je to ponovil še kasneje istega leta ob obisku Ljubljane in Kočevske.[102]

Enako zahtevo je leta 2014 ob obisku v Sloveniji ponovil takratni avstrijski zunanji minister Sebastian Kurz. Dejal je, da si Avstrija želi, da bi Slovenija priznala nemškogovorečo skupnost kot manjšino in njene pravice zapisala v ustavo, "podobno kot to velja za italijansko in madžarsko manjšine", ob tem pa sicer dodal, da se zaveda, da ne gre za strnjeno skupino, kot sta omenjeni manjšini, a hkrati da "/.../ vendarle pa gre za manjšino, ki predstavlja, vsaj upam, kulturno obogatitev Slovenije". Ob tem je spravno *dodal tudi, da* Dunaj ceni, da Slovenija zagotavlja ustrezna finančna sredstva, predvsem za projekte na kulturnem področju.[103]

Leta 2018 se je takratna avstrijska zunanja ministrica Karin Kneissl ob uradnem obisku Slovenije zavzela za priznanje nemško govoreče skupnosti v Sloveniji "po vzoru italijanske in madžarske manjšine v Sloveniji". Pred tem se je v prostorih avstrijskega veleposlaništva tudi srečala s predstavniki te skupnosti.[104] Po obisku je avstrijska ministrica slovenskemu kolegu poslala zahvalno pismo,

[100] S.S./STA, "Nemškogovoreča skupina v Kočevju želi priznanje kot manjšina", *24ur.com*, 1. 9. 2013, dostopno na: https://www.24ur.com/novice/slovenija/foto-pahor-avstrijskega-kolega-fischerja-pricakal-na-kongresnem-trgu.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

[101] Tako imenovani "kompromis" je bil sprejet kot ustavni zakon v avstrijskem zveznem parlamentu in v nasprotju z Avstrijsko državno pogodbo in predhodnimi odločbami avstrijskega ustavnega sodišča zelo omejil pravice slovenske manjšine na Koroškem. A ker je bil sprejet kot ustavni zakon, njegova ustavna presoja ni več mogoča.

[102] STA, "Dörfler pričakuje dobro sodelovanje s koroškimi Slovenci", *24ur.com*, 14. 10. 2011, dostopno na: https://www.24ur.com/novice/slovenija/dorfler-pricakuje-dobro-sodelovanje-s-koroskimi-slovenci.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

[103] M.R./STA, "Kurz želi, da bi Slovenija priznala nemško manjšino", *24ur.com*, 13. 3. 2014, dostopno na: https://www.24ur.com/kurz-zeli-da-bi-slovenija-priznala-nemsko-manjsino.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

[104] "Različna stališča glede nadzora meje", *orf.at*, 20. 3. 2018, dostopno na: http://volksgruppen.orf.at/slovenci/stories/2902241/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

kjer je ponovila pričakovanje po ustavnem priznanju, ob tem pa še izenačila vprašanje s statusom slovenske narodne skupnosti v Avstriji ter kot osnovo za bilateralne pogovore označila Memorandum iz leta 1992[105], kar je oboje zmotilo slovensko stran. Slovensko stališče je namreč, da pogovori lahko potrkajo le glede izvajanja 15. člena sporazuma o sodelovanju v kulturi, izobraževanje in znanosti iz leta 2001, poleg tega slovenska stran vedno opozarja, da ima Avstrija do slovenske narodne skupnosti mednarodne obveze (Avstrijska državna pogodba), kar pa obratno ne velja. Te izjave avstrijske zunanje ministrice lahko razumemo kot korak zaostrovanja v primerjavi z izjavami avstrijskega zveznega predsednika Heinza Fischerja ob njegovem obisku Slovenije leta 2013, saj je slednji takrat potrdil, da pripadniki nemškogovoreče skupnosti uživajo pravice po 61. Ustave RS.

Takšne zahteve občasno odjeknejo tudi v avstrijskim medijih. Časnik *Kleine Zeitung* je tako 3. julija 2021 objavil članek z naslovom *Meriti z enakimi merili* in podnaslovom *Zastoj v zadevi priznanja nemško govoreče etnične skupine v Sloveniji*. Članek vsebuje kar nekaj zanimivih, tudi vprašljivih navedb. Avtorica Antonie Gössinger tako trdi, da je v Sloveniji prišlo do določenih korakov naprej z ustanovitvijo dialoške skupine in povišanjem sredstev za nemško skupnost, a naj bi stvari nato zastale zaradi menjave vlade, zato je pot do priznanja še dolga. Za slovensko stran so vprašljive predvsem trditve, da "/.../ v Sloveniji včasih primanjkuje občutka za globoke spremembe na Koroškem, ki so se zgodile od rešitve vprašanja dvojezičnih napisov". Poleg tega da tekst nakazuje, kot da naj bi bilo topografsko vprašanje popolnoma rešeno (čeprav je rešitev v nasprotju z Avstrijsko državno pogodbo in predhodnimi razsodbami avstrijskega ustavnega sodišča), je precej žaljiv tudi navedek, da naj bi bil vzrok nerazumevanja da "/.../ del politike in medijev kot sogovornika in informanta bolj spoštuje prepirljiva predstavnika koroških Slovencev Rudija Vouka in Valentina Inzka, kot za zagovornike konsenza". Konsenzna skupina je tudi sicer predstavljena kot vzor narodnih odnosov. Posledično naj bi se tudi v Sloveniji našli ljudje, ki so bili pripravljeni nemško govoreči etnični skupini podeliti ustavno priznanje. Avstrijska veleposlanica v Sloveniji pa je v članku kot prioriteto izpostavila tudi vzpostavitev dvojezičnih vrtcev in šol.[106]

V novejšem času se zdi, da se to vprašanje z avstrijske strani poudarjeno izpostavlja in za to izkoristijo najrazličnejše priložnosti. Oktobra 2020 je tako avstrijski zunanji minister Alexander Schallenberg med neuradnim obiskom v

[105] Memorandum o nemško govoreči narodnostni skupini v Republiki Sloveniji je bil enostranski akt Avstrije (ki torej Sloveniji ne nalaga pravnik obveznosti), ki ga je leta 1992 izročila Sloveniji, v njem se je ta opredelila kot pravno upravičena, da zastopa oziroma podpira zahteve, ki jih ima nemško govoreča skupnost do slovenske vlade.

[106] Antonie Gössinger, "Gleiche Masstäbe Anlegen", *Kleine Zeitung*, 3. 7. 2021.

Ljubljani, ko je kot gost sodeloval v pogovoru na pravni fakulteti v Ljubljani dejal, "da si nemško govoreče skupnosti v Sloveniji zaslužijo priznanje". Odnose med državama je sicer opisal kot "odlične, verjetno najboljše doslej".[107]

Kulturni sporazum med Slovenijo in Avstrijo ter manjšinska tematika v njem

Čeprav so priprave na kulturni sporazum med republikama Slovenijo in Avstrijo potekale že od konca devetdesetih let, je do sprejema in ratifikacije prišlo šele v novem tisočletju. Sporazum med Vlado Republike Avstrije in Republiko Slovenijo o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti je bil podpisan v Ljubljani 30. aprila 2001. Slovenski parlament ga je ratificiral 15. februarja 2002 s 36 glasovi za in sedmimi proti (51 navzočih). V *Uradnem listu* pa je bil objavljen 8. marca 2002. Manjšinsko tematiko zadevajo členi 14[108] , 15[109], in 16[110] .

Petnajsti člen sporazuma se nanaša na nemškogovorečo narodno skupnost v Sloveniji, ki jo označuje kot "nemško govorečo etnično skupino v Sloveniji". Na predlog odbora za zunanjo politiko in na podlagi mnenja parlamentarne pravne službe so poslanke in poslanci sporazumu dodali nov člen, ki vsebuje interpretativno izjavo k sporazumu. Slednja pojasnjuje, da so pripadniki nemško govoreče skupine v Sloveniji – ne glede na različno poimenovanje v slovenskem in nemškem jeziku – zaščiteni v skladu z 61. členom slovenske usta-

[107] "Odnosi 'verjetno najboljši doslej'", *orf.at*, 12. 10. 2022, dostopno na: https://volksgruppen.orf.at/slovenci/stories/3177588/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[108] 14. člen: "Ne posegajoč v že obstoječe pravice slovenske manjšine v Avstriji bosta pogodbenici v programe Mešane komisije, ustanovljene na podlagi prvega odstavka 20. člena, in v danem primeru v skupne delovne programe ministrstev obeh strani na podlagi tretjega odstavka 20. člena vsakokrat vključevali tudi projekte v korist kulturnih kakor tudi izobraževalno in znanstveno pomembnih želja in potreb slovenske manjšine v Avstriji (kot na primer projekte na področju učenja jezika in spomeniškega varstva, štipendij in podobno)." (Zakon o ratifikaciji sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti)

[109] 15. člen: "Pogodbenici bosta v programe Mešane komisije, ustanovljene na podlagi prvega odstavka 20. člena, in v danem primeru v skupne delovne programe ministrstev obeh strani na podlagi tretjega odstavka 20. člena vsakokrat vključevali tudi projekte v korist kulturnih kakor tudi izobraževalno in znanstveno pomembnih želja in potreb pripadnikov nemško govoreče etnične skupine v Sloveniji (kot na primer projekte na področju učenja jezika in spomeniškega varstva, štipendij in podobno)." (Zakon o ratifikaciji sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti).

[110] 16. člen: "Pogodbenici bosta v programe Mešane komisije, ustanovljene na podlagi prvega odstavka 20. člena, in v danem primeru v skupne delovne programe ministrstev obeh strani na podlagi tretjega odstavka 20. člena vsakokrat vključevali tudi projekte v korist kulturnih kakor tudi izobraževalno in znanstveno pomembnih želja in potreb slovensko govorečih v Avstriji zunaj poselitvenega območja slovenske manjšine (kot na primer projekte na področju učenja jezika in spomeniškega varstva, štipendij in podobno)." (Zakon o ratifikaciji sporazuma med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti)

ve[111], ki jim zagotavlja individualno, ne pa kolektivne zaščite, kakršno ustava predvideva za italijansko in madžarsko manjšino.[112]

Prav ta slovenski dodatek in sklicevanje na 61, člen ustave, ne pa tudi denimo na 62. člen, ki govori o pravici do uporabe lastnega jezika, so kamni spotike kulturnega sporazuma. Kulturni sporazum, ki je bil v Avstriji sprva zelo hvaljen, se je po mnenju nemškogovoreče narodnostne skupine na Slovenskem hitro izkazal za prazno črko na papirju. Kot argument za to navajajo, da je bila prošnja za financiranje, ki jo je takoj po začetku veljavnosti sporazuma vložilo *Kulturno društvo nemško govorečih žena "Mostovi"* zavrnjena z utemeljitvijo, da je morala organizacija obstajati pet let, preden je lahko prejela državno financiranje. Nadalje menijo, da se kmalu izkazalo, da je sporazum sicer dajal pravno podlago za ustanavljanje nemško govorečih kulturnih društev, vendar po njihovo ni ustvarjal možnosti za njihovo delovanje. "V praksi so bili člani mešane komisije neangažirani ljudje, ki niso bili seznanjeni z delom nemško govorečih kulturnih društev, ampak so samo točkovali prijavljene projekte." Prav tako problematizirajo, da se lahko na javne razpise za izbor kulturnih projektov "programa, namenjenega pripadnikom nemško govoreče etnične skupine v republiki", prijavi vsako društvo, ne glede na statut in naravo dejavnosti."[113]

S sklenitvijo kulturnega sporazuma je avstrijsko zunanje ministrstvo zadevo priznanja nemško govoreče manjšine v Sloveniji, štelo za zaključeno. Ko je Slovenija vstopila v EU, vprašanje priznanja ni igralo vloge. A to se je kasneje spremenilo.

Parlamentarne pobude od leta 2010 dalje

Vicekancler Michael Spindelegger je leta 2010 na poslansko vprašanje "/.../ v zvezi s prizadevanji Republike Avstrije za priznanje staroavstrijsko-nemške manjšine v Sloveniji kot avtohtone etnične skupine" dejal, da so ti pomisleki zanj zelo pomembni.

> Skladno s tem se te nenehno obravnavajo na bilateralnih srečanjih s Slovenijo. Avstrija je položaj nemško govoreče etnične skupine v Sloveniji obravnavala tudi v okviru univerzalne državne ocene Slovenije 7. februarja 2010 v Svetovalnem

[111] 65. člen. (izražanje narodne pripadnosti). Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.

[112] Komac, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", str. 72–73.

[113] Claudia Fitzek, *Die Problematik der Anerkennung der deutschsprachigen Minderheit in Slowenien* (Gradec, 2015), str. 43–44.

odboru Združenih narodov za človekove pravice v Ženevi in dala priporočilo slovenski vladi, naj sprejme ukrepe za izboljšanje položaja nemško govorečega prebivalstva v Sloveniji.[114]

Poslanec avstrijskega državnega sveta Josef A. Riemer je 18. maja 2011 vložil predlog resolucije o priznanju nemško govoreče manjšine v Sloveniji. V prošnji je pozival državni zbor, naj sprejme potrebne ukrepe za priznanje na nacionalni in evropski ravni ter zvezno vlado pozove k ukrepanju. V vlogi je ponovno poudaril, da je bila nemško govoreča etnična skupina tudi po uveljavitvi kulturnega sporazuma še vedno izpostavljena diskriminaciji v vsakdanjem življenju. S tem predlogom se je poslanec zavzel za spoštovanje človekovih pravic in odpravo domnevno diskriminatornega položaja v Sloveniji. Republiko Avstrijo je pozval, da ima določeno moralno "varovalno funkcijo" za v Sloveniji živeče "stare Avstrijce".[115] 14. decembra 2011 je Odbor za človekove pravice avstrijskega državnega sveta na svoji seji obravnaval zahtevo za odločitev. Iz poročila odbora izhaja, da je bil predlog soglasno sprejet. V poročilu navaja, da je položaj nemškogovoreče etnične skupine za Avstrijo pomemben in naj bi ga avstrijska stran v bilateralnih stikih izpostavljala. Ugotovljeno je bilo tudi, da je slovenska stran "v zadnjih letih" večkrat podala spravne geste do narodnostne skupine, vendar je bilo ustavno priznanje nemško govoreče manjšine vselej zavrnjeno. Zaradi tega je odbor Državni zbor pozval, da kot končno rešitev razume priznanje narodnostne manjšine.[116]

Temo zaščite oz. vzpostavitve nemške narodne manjšine v Sloveniji je nato avstrijski Državni zbor obravnaval na seji 19. januarja 2012. Iz razprave je moč razbrati, da so tudi na tej seji poslanci izrazili zahtevo, da mora biti cilj avstrijske zunanje politike uveljavitev enakopravnosti nemške manjšine z madžarsko in italijansko. Tako je Državni svet soglasno sprejel sklep, priložen poročilu odbora o priznanju nemško govoreče manjšine v Sloveniji.[117] Poslanec Josef Riemer je opozoril, da lahko Italijani, Madžari in Romi uživajo posebno manjšinsko zaščito v Sloveniji, ne pa tudi nemška manjšina, "/.../ čeprav samo v Mariboru živi 2500 pripadnikov nemško govoreče manjšine". Obstaja kulturni sporazum, vendar ne naredi veliko. Rezultat njegove neučinkovitosti pa naj bi bil močan

[114] Adolf Winkler und Andrea Bergmann, "Politischer Zug für die Ortstafeln rollt", *Kleine Zeitung*, 29. 4. 2011, dostopno na: https://www.kleinezeitung.at/kaernten/klagenfurt/4252245/INTERVIEW_Politischer-Zug-fuer-die-Ortstafeln-rollt?from=rss, pridobljeno: 23. 10. 2022.

[115] *Republik Österreich Parlament*, Zahteva Josefa Riemerja, 18. 5. 2011, dostopno na: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXIV/A/A_01565/imfname_219324.pdf, pridobljeno: 23. 10. 2022.

[116] *Republik Österreich Parlament*, Poročilo Odbora za človekove pravice, 14. 12. 2011, dostopno na: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXIV/I/I_01620/fname_238757.pdf, pridobljeno: 23. 10. 2022..

[117] *Republik Österreich Parlament*, Nationalrat zeigt Flagge bei den Menschenrechten, dostopno na: https://www.parlament.gv.at/PAKT/PR/JAHR_2012/PK0037/, pridobljeno: 23. 10. 2022..

asimilacijski pritisk. Riemer se je med drugim zavzel za dvojezične vrtce in nemščino kot učni jezik v Mariboru.[118]

Takšne resolucije o položaju nemškogovoreče narodne skupnosti v Sloveniji so postale stalnica ob vsakem novem sklicu avstrijskega zveznega državnega zbora. Do sprejetja druge takšne resolucije je prišlo leta 2014, tretjič 2018, zadnjič pa je do tega prišlo januarja 2020, ko je bilo v odboru za zunanjo politiko avstrijskega zveznega parlamenta obravnavano vprašanje "/.../ uradnega priznanja nemškogovoreče narodne skupnosti v Sloveniji", v okviru skupnega pet strankarskega poziva vladi, a je bilo besedilo poziva v primerjavi s predhodnim pozivom iz leta 2018 precej bolj umirjeno. Vse parlamentarne skupine so pozvale ministra za zunanje zadeve Schallenberga, da "/.../ si tako na dvostranski kot evropski ravno prizadeva za premik Republike Slovenije k uradnemu priznanju nemškogovoreče narodne skupnosti". V besedilu so izpostavili primerjavo z madžarsko in italijansko narodno skupnostjo ter slovensko narodno skupnostjo v Avstriji, za razliko od katerih nemškogovoreča skupnosti ne razpolaga s kolektivnimi pravicami, po mnenju piscev zato, ker ni priznana za avtohtono. Besedilo pravi, da bi takšno priznanje "pripadnikom narodne skupnosti dalo kolektivno dostojanstvo". Deklaracija je bila nato sprejeta na plenarni seji državnega zbora.[119]

Pobude nemškogovoreče skupnosti v Sloveniji

Zahteve nemškogovoreče narodnostne skupnosti na Slovenskem imajo številna skupna izhodišča, a se pojavljajo tudi razlike. Dotikajo se bodisi kulturnega sporazuma ali obsega zahtev pravic, ki naj bi bile dodeljene nemškogovoreči narodnosti skupnosti. Omenili smo kritiko Avgusta Grila med srečanjem z avstrijskim predsednikom Heinzom Fischerjem in slovenskim predsednikom Borutom Pahorjem septembra 2013 na Kočevskem[120], ki je poskrbel za spor med različnimi kočevarskimi in nemškimi organizacijami. Predstavniki organizacij za kočevarsko kulturo so v skupni izjavi za javnost opozorili, da je Društvo Kočevarjev staroselcev, ki ga vodi Gril, le ena od organizacij, ki delujejo na področju ohranja kočevarskega izročila.

[118] Prav tam.

[119] *Republik Österreich Parlament*, Entschliessungsantrag, 543/A(E) XXVII GP, dostopno na: www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVII/A/A_00543/index.shtml, pridobljeno: 23. 10. 2022.

[120] "Bundespräsident Fischer auf Besuch in Slowenien", *Kleine Zeitung*, 1. 9. 2013, dostopno na: https://www.kleinezeitung.at/k/politik/4080933/Deutschstaemmigeeutschstaemmige--getroffen_Bundespraesidentgetroffen_Bundespraesident--FischerFischer--aufauf--BesuchBesuch--in, pridobljeno: 22. 10. 2022.

> Gril nikakor ni zastopnik vseh avtohtonih prebivalcev Kočevske, kot se skuša prikazovati v javnosti, temveč zastopa izključno in samo članstvo enega od društev. Naše organizacije tudi niso članice Zveze kulturnih društev nemško govoreče etnične skupnosti v Sloveniji, ker se ne strinjajo s cilji in načinom delovanja te organizacije.[121]

Predstavniki organizacij Zavod za ohranitev kulturne dediščine Nesseltal Koprivnik, Turistično društvo pod Srebotnikom, Zavod za ohranitev kulturne dediščine Moschnitze Mošnice in Društvo Peter Kosler so ob tem še izrazili podporo stališčem, ki sta jih na nedeljskem srečanju izrekla Fisher in Pahor.[122] Pomemben vidik pri obravnavi vprašanja nemškogovoreče skupnosti je gotovo tudi dejstvo, da v Sloveniji trenutno deluje deset društev nemškogovorečih prebivalcev, ki pa imajo med seboj izrazito nasprotujoča si stališča glede potrebe po priznanju statusa avtohtone narodne skupnosti, posledica česa so tudi spori in slabo sodelovanje med njimi.

Razočaranje nad rezultati kulturnega sporazuma je oktobra 2017 na socialnih omrežjih izrazilo tudi *Kulturno društvo nemško govorečih žena "Mostovi"*. V zapisu *Die Lage der deutschen Volksgruppe in Slowenien* (Položaj nemške narodnostne skupine v Sloveniji) je predsednica društva Veronika Haring med drugim dejala:

> Rezultat kulturnega sporazuma po 15 letih: nemško govorečo narodno skupnost podpirata obe državi v okviru avstrijsko-slovenskega kulturnega sporazuma s skupno 35.000 € sredstev, ki pa se smejo porabiti le za jezikovne programe. Vzdrževanje infrastrukture društvenih hiš šestih organizacij v Mariboru, Celju, Apaški dolini, v Kočevju in Ljubljani, ki so združene v krovno organizacijo, je torej povsem v zraku in je odvisno od dobre volje vsakokratnih deželnih glavarjev Štajerske in Koroške ter od prostovoljnih prispevkov.[123]

"Društva, ki se izrazito posvečajo kulturni dejavnosti in ohranjanju nemškega jezika, so povezana v Krovno zvezo kulturnih društev nemško govoreče narodnosti v Sloveniji", kjer ohranjajo nemško in avstrijsko tradicionalno in sodobno kulturo. Pomembna je tudi tesna povezanost s sorodnimi društvi

[121] August Gril, "Organizacije za ohranitev kočevarske kulture se distancirajo od Grilovih izjav", *Mladina*, 3. 9. 2013, dostopno na: https://www.mladina.si/147944/organizacije-za-ohranitev-kocevarske-kulture-se-distancirajo-od-grilovih-izjav/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[122] Prav tam.

[123] Die Lage der deutschen Volksgruppe in Slowenien, *Facebook* objava Kulturnega društva nemško govorečih žena "Mostovi", dostopno na: https://www.facebook.com/KulturvereinMarburg/posts/die-lage-der-deutschen-volksgruppe-in-sloweniendie-slowenische-verfassung-ist-hi/523189331348837/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

v matični državi in predvsem z drugimi društvi nemške manjšine v tujini.[124] V svojem zapisu nadalje navaja, kako bi po njenem mnenju prišli do cilja in želenega statusa v Sloveniji. Za to bi Slovenija morala spremeniti svojo zastarelo in restriktivno manjšinsko zakonodajo prilagoditi liberalnejši zakonodaji, ki velja v drugih državah. Prilagoditi bi bilo treba tudi javno sprejemanje in politiko Slovenije do nemške narodnostne skupine. Narodnostna skupina bi morala dobiti pravice, ki temeljijo na kolektivni zaščiti in biti legitimno priznana. Izpodbijala je nerazumevanje vprašanja avtohtonosti, zavajajoče popise prebivalstva in iskala vzporednice s priznanjem madžarske in italijanske manjšine. Izpostavila pa tudi, po njenem mnenju, eklatantno slovensko kršitev mednarodnih določb, kakršna je Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih, sporazuma Sveta Evrope, ki ji je pristopila tudi Slovenija.[125]

V nadaljevanju zapisa se predsednica izreče, da kljub dejstvu, da se je v zadnjih letih tudi avstrijska politika prebudila in reševanju vprašanja nemške manjšine posvetila politično prostor, tema po njenem mnenju v medijih ne uživa potrebne resonance.[126] Posebno slovenska politika in mediji zagovarjajo smer, da je položaj narodnostne skupine zagotovljen v kulturnem sporazumu.[127]

Opazimo lahko, da je uporabljen zelo oster diskurz, ki kaže nezadovoljstvo s sedanjih statusom skupnosti. A kot že omenjeno, pri tem ne gre za enotno stališče znotraj skupnosti, ampak so pogledi in pričakovanja precej različni.

Resolucija iz leta 2018

Zveza kulturnih društev nemško govoreče narodne skupnosti v Sloveniji je leta 2018 na vlado naslovila resolucijo, v kateri jo je vnovič pozvala k ustavnopravnemu priznanju nemško govoreče skupnosti v Sloveniji kot avtohtone narodne skupnosti in spoštovanja njihovega jezika. V resoluciji so od slovenske države in njenih institucij zahtevali zagotavljanje materialnih predpostavk za tekoče delovanje in trajnostni razvoj kulturnih društev nemško govoreče skupnosti v Sloveniji, spoštovanje pripadnikov nemško govoreče skupnosti kot zavednih slovenskih državljanov ter omogočanje ustreznega šolskega pouče-

[124] Prav tam.

[125] Prav tam.

[126] "Poziv k priznanju nemške skupnosti", *orf.at*, 22. 3. 2018, dostopno na: https://volksgruppen.orf.at/v2/slovenci/stories/2902600/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

[127] Die Lage der deutschen Volksgruppe in Slowenien, *Facebook* objava Kulturnega društva nemško govorečih žena "Mostovi", dostopno na: https://www.facebook.com/KulturvereinMarburg/posts/die-lage-der-deutschen-volksgruppe-in-sloweniendie-slowenische-verfassung-ist-hi/523189331348837/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

vanja nemškega jezika v skladu z Evropsko listino Sveta Evrope o manjšinskih in regionalnih jezikih.[128]

Iz odgovora takratnega predsednika vlade Mira Cerarja, je po mnenju Haringove, mogoče razbrati, da Slovenija položaj nemškogovoreče skupnosti ustrezno rešuje s sporazumom o sodelovanju na področju kulture, izobraževanja in znanosti med Slovenijo in Avstrijo, ki sta ga državi podpisali leta 2001. Del sporazuma je namreč interpretativna izjava, v kateri je zapisano, da pripadnikom nemško govoreče skupnosti v Sloveniji pripadajo pravice po 61. členu slovenske ustave.

A Haringova s tem ni zadovoljna. Pravi:

> Spet smo torej na začetku našega boja, našega prizadevanja za pravno priznanje avtohtone nemške manjšine v Sloveniji! In se vprašamo: koliko časa še? Ali pa so naše želje po združeni Evropi, kjer človekove pravice ne bi smele biti le prazna beseda, preveč nerealne? Skupina ljudi ni le naključna sociološka entiteta s skupno jezikovno značilnostjo. Etnična skupina je enota z več skupnimi značilnostmi, predvsem pa s skupno preteklostjo in skupno kulturo spomina, ki verjetno ima ali bi morala imeti za seboj matično državo! Ali pa je v našem primeru drugače? Nam lahko in ali nam kdo sploh želi pomagati?[129]

To so bile besede zapisane ob zaključku predstavitve položaja nemške narodnostne skupine v Sloveniji objavljene na *Facebook* profilu Kulturnega društva nemškogovorečih žena "Mostovi" Maribor.

Plan v 20. točkah iz leta 2020

Svet Evrope redno preverja izvajanje zavez, ki jih je Slovenija dala v Evropski listini o regionalnih in manjšinskih jezikih in je Slovenijo v letih 2004, 2007, 2014 in 2020 pozvala k priznanju jezika nemškogovoreče narodne skupine na Slovenskem skladno s predpisanimi določitvami Evropske listine.[130] Zveza društev nemške narodne skupnosti v Sloveniji je priporočila Sveta Evrope oktobra

[128] G.C. "Cerar: Za priznanje nemške manjšine ni pravne podlage", *rtvslo.si*, 1. 12. 2018, dostopno na: https://www.rtvslo.si/slovenija/cerar-za-priznanje-nemske-manjsine-ni-pravne-podlage/473491, pridobljeno: 14. 9. 2022.

[129] Die Lage der deutschen Volksgruppe in Slowenien, *Facebook* objava Kulturnega društva nemško govorečih žena "Mostovi", dostopno na: https://www.facebook.com/KulturvereinMarburg/posts/die-lage--der-deutschen-volksgruppe-in-sloweniendie-slowenische-verfassung-ist-hi/523189331348837/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

[130] Uroš Škerl Kramberger, "Svet Evrope od Slovenije pričakuje podporo nemški manjšini", *Dnevnik*, 9. 8. 2021, dostopno na: https://www.dnevnik.si/1042970725, pridobljeno: 23. 10. 2022..

2020 strnila v Plan v 20. točkah in ga že večkrat posredovala organom oblasti ter ponudila pogovor o izvedbi Plana. Pravijo da se Slovenija vsak način brani priznati nemško narodno skupnost kot avtohtono narodno skupnost po 64. členu Slovenske ustave in nemški jezik zaščititi po Evropski listini o regionalnih in manjšinskih jezikih. Takšna neenaka obravnava nemške narodne skupnosti je po njihovem mnenju protiustavna in diskriminatorna. Slovenski organi tako naj doslej ne bi naredili nobenega koraka k uresničitvi in izvajanju priporočil Sveta Evrope za izvajanje Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih za nemški jezik. Prav tako ne obstaja nobeno sodelovanje med slovenskimi organi oblasti z društvi nemške, ali denimo tudi srbske in hrvaške narodne skupnosti na tem področju. K sodelovanju so v Zvezi društev nemške narodne skupnosti v Sloveniji pridobili tudi Srbsko pravoslavno občino Marindol in Hrvaško kulturno združenje Novo mesto.[131]

Če povzamemo najpomembnejše točke plana, ta posega na tri temeljne vsebinske sklope – I. Priznanje manjšin, II. Izobraževanje in III. Mediji.

V okviru sklopa Priznanje so se društva izrekla za priznanje nemške, srbske in hrvaške narodne skupnosti in njihovih jezikov kot avtohtonih manjšin ter te pravice vpisati v slovensko ustavo (tj. 64. člen ustave). To bi bil pogoj za uveljavitev Okvirnega sporazuma o zaščiti narodnih manjšin za nemško, srbsko in hrvaško narodno skupnost. Odločno naj bi se tudi vzpodbudilo in olajšalo uporabo manjšinskih jezikov v javnem življenju. Navedenim "novim manjšinam" naj bi v skladu s tem zagotovili dolgoročno trajno dodelitev zadostnih finančnih sredstev za zaščito in podporo za delovanje njihovih društev. Višina finančnih sredstev pa naj bi bila primerljiva s tisto, ki jo uživata madžarska in italijanska narodna skupnost.

V okviru sklopa Izobraževanje naj bi se izdelali modeli za razvoj in izobraževanje v nemškem, srbskem in hrvaškem jeziku kot avtohtonem jeziku manjšin. Uvedel naj bi se (poudarek le za nemško skupnost): pouk v nemščini in o nemški kulturi v Sloveniji (dvojezični vrtec, dvojezični pouk v osnovni šoli kot primarni in sekundarni) na Štajerskem (Maribor, Apače, Celje, Radlje ob Dravi, Ptuj, Ljutomer) in na področju Kočevja (Dolenjske toplice in Semič, gimnazija Novo mesto) in v obliki jezikovnih tečajev za odrasle. Starše in otroke se naj bi se opozarjalo na možnost pouka v jeziku manjšin in se jih spodbujalo k rabi te pravice. V učnem procesu in vsebinah naj bi se upoštevalo značilnosti avtohtonih manjšin, v šolskih učbenikih obravnavale njihove posebnosti, karakteristike (še posebej v učbenikih zgodovine) in vzpodbujalo pozitivno javno razpravo in raziskave.

[131] *Društvo Mostovi*, Plan v 20. točkah za izvajanje Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih za nemški, srbski in hrvaški jezik v Sloveniji, oktober 2020, dostopno na: https://drustvo-mostovi.com/plan-v-20-tockah/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

V okviru sklopa Mediji naj bi se javnosti vzpodbujalo vsebine, ki kažejo pozitivne vidike manjšin, promovirajo njihov doprinos, kulturne prireditve. V ta namen naj bi se izvajalo ciljno izobraževanje novinarjev, delavcev v medijih in vzpostavilo vzpodbudo za pripravo radijskih oddaj v nemškem jeziku. Jeziki manjšin naj bi se v oddajah uporabljali na način in enaki meri kot se uporablja madžarski in italijanski jezik. Enako naj bi veljalo tudi za televizijo oz. televizijski program.

V planu so se izrekli tudi za ničelno toleranco proti manjšinski nestrpnosti. Odločno bi morali nastopiti proti izražanju nestrpnosti, stigmatizacije in zaničljivih izjav v množičnih občilih o predstavnikih nemške narodne skupnosti in se odločno zavzemati za stališča medsebojnega razumevanja, jasno zastopati stališča proti nestrpnosti, ki bi bila v nasprotju z dobro prakso medsebojnega razumevanja in tolerance.[132]

Predstavljeni Plan v 20. točkah po mnenju avtorjev predstavlja začetek novega poglavja pri vprašanju reševanja položaja nemškogovoreče narodnostne skupnosti na Slovenskem in sovpada s prizadevanji Ministrstva za kulturo za vzpostavitev novega dialoga.

Ustanovitev delovne skupine na ministrstvu za kulturo

Septembra 2020 je kulturno ministrstvo imenovalo delovno skupino za trajni dialog s predstavniki nemško govoreče narodnostne skupine v Republiki Sloveniji, v kateri so bili ob predstavnikih ministrstev za kulturo, za zunanje zadeve, izobraževanje, znanost in šport, imenovani še trije predstavniki nemško govorečih stanovskih organizacij, med njimi predstavnik kočevskih, štajerskih in osrednjeslovenskih Nemcev. Predstavnik nemško govoreče mladine iz Ljubljane, je hkrati tudi predsednik Zveze kulturnih društev nemške narodne skupnosti v Sloveniji. Zastopani so torej bili predstavniki nemškogovoreče narodnostne skupine iz vseh delov Slovenije.[133]

V sklepu o imenovanju je pristojno ministrstvo zapisalo, da je naloga delovne skupine obravnava odprtih vprašanj pripadnikov nemškogovoreče narodnostne skupine v Sloveniji in iskanje rešitev. Predstavniki organizacij nemškogovoreče narodnostne skupine naj bi podrobno seznanili predstavnike ministrstev o aktualnih problemih in izzivih, s katerimi se soočajo na različnih področjih.[134]

---

[132] *Društvo Mostovi*, Plan v 20. točkah za izvajanje Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih za nemški, srbski in hrvaški jezik v Sloveniji, oktober 2020, dostopno na: https://drustvo-mostovi.com/plan-v-20-tockah/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

[133] *Steiermark-Štajerska*, Sklep o ustanovitvi in imenovanju delovne skupine za trajni dialog s predstavniki nemško govoreče etnične skupine v RS, 22. 9. 2020, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/dokum/sklep-o-imenovanju-delovne-skupine/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

[134] Prav tam.

Zaradi tedanje zdravstvene situacije je na prvo sejo bilo potrebno počakati do 10. marca 2021. Pod vodstvom ministra za kulturo, Vaska Simonitija, je bila na prvi seji predstavitev dosedanjih prizadevanj in delovanja društev. Predstavniki nemškogovoreče narodnostne skupine so predstavili tudi Plan v 20. točkah in opozorili, da nemškogovoreča narodnostna skupina "/.../potrebuje nek status, ustavno ali zakonsko priznanje, oz. uresničevanje načrta v 20. točkah, ker mora država to manjšinsko skupnost simbolno zaščititi." Izpostavili so pomen zaščitne funkcije Avstrije in prizadevanja njene politike. Ministrstvo je predstavnike nemškogovoreče narodnostne skupine pozvalo k oblikovanju predlogov tem in stališč, da bi bilo delo skupine čimbolj učinkovito.[135]

Delo skupine naj bi se po 4. sklepu seje nadaljevalo pred poletjem 2021 (čez štiri mesece), a je do uresničitve sestanka prišlo decembra 2021. To je predstavnike nemškogovorečih precej zmotilo in so označili za neresno. Skupina je posredovala svoje pisne poglede na nadaljnje delo skupine. Predlagali so tri podskupine, za pravno ureditev delovanja, za izobraževanje in za medije.[136]

Zaključek

Če kratko strnemo genezo prizadevanj za priznanje nemškogovoreče skupnosti na Slovenskem lahko ugotovimo, da je bil položaj skupnosti najslabši v času SFRJ, a takrat tudi ni bilo pobud za priznanje manjšinskega statusa tej skupnosti. To lahko razumemo v kontekstu takratne družbene ureditve ter odnosa do nemškega sveta (predvsem v navezavi na dediščino in interpretacijo druge svetovne vojne). Po osamosvojitvi Republike Slovenije je Republika Avstrija že kmalu naslovila vprašanje nemškogovoreče skupnosti v Sloveniji. Hkrati se je skupnost tudi ob izraziti podpori Avstrije ponovno začela samoorganizirati. Rešitev, za katero se je zdelo, da je bila sprejeta na zadovoljstvo obeh strani je bil leta 2001 podpisani Sporazum med Vlado Republike Slovenije in Vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti (*Uradni list RS*, Mednarodne pogodbe, št. 5/2002), ki v 15. členu govori o "pripadnikih nemškogovoreče etnične skupine v Sloveniji", ki jim pripadajo individualne pravice, izhajajoč iz 61. člena ustave, posebej sta omenjena izobraževanje in znanost. A kasneje se je izkazalo, da je takšna ureditev predstavljala le začasno zadovoljstvo. Določeni pripadniki skupnosti so zahtevali ustavno priznanje in

[135] *Steiermark-Štajerska*, Zapisnik 1. seje delovne skupine za trajni dialog s predstavniki nemško govoreče etnične skupine v RS, 19. 3. 2021, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/dokum/zapisnik-1-seja-delovne-skupine/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

[136] *Steiermark-Štajerska*, Predlogi s strani predstavnikov Zveze kulturnih društev nemške narodne skupnosti v Sloveniji, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/dokum/predlog-delovne-skupina-slov-04-06-21/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

status enak italijanski in madžarski skupnosti. Te zahteve se od leta 2010 vse bolj krepijo tudi od predstavnikov Republike Avstrije. To je redna tema na bilateralnih pogovorih, pogosto tudi v navezavi na (ne)izpolnjevanje pravic slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in Štajerskem.

Potrebno je zapisati, da Avstrija pri postavljanju teh zahtev ni načelna. Če bi manjšinske pravice podeljevali po kriteriju, ki jih Avstrija uporablja za koroške Slovence, torej 17,5% slovenske poselitve v kraju (ali celo če bi upoštevali razsodbe Ustavnega sodišča Avstrije, da zadostuje 10% poselitev), potem zagotovo v nobenem kraju v Sloveniji manjšinske pravice za nemškogovorečo skupnost ne bi veljale. Od Slovenije torej Avstrija zahteva strožje kriterije, kot jih spoštuje sama. Slovenija pri zavračanju teh zahtev Avstrije vedno poudarja tudi, da Avstrijo glede slovenske manjšine zavezujejo mednarodne obveznosti (7. člen Avstrijske državne pogodbe), zato je enačenje manjšinskih situacij v obeh primerih nemogoče. Opozarja tudi na razpršeno naselitev in posledično nemožnost udejanjanja pravic, ki ju uživata italijanska in madžarska narodna skupnost. Tudi to je razlika s položajem koroških Slovencev, kjer obstaja strnjeno območje tradicionalne poselitve. Lažje primerljiva glede na današnjo vitalnost obeh skupnosti, čeprav spet ne povsem enaka je situacije nemškogovoreče skupnosti v Sloveniji v slovensko manjšino na avstrijskem Štajerskem.

Slovenija je nemškogovoreči skupnosti v zadnjih treh desetletjih zagotovo namenila precej pozornosti (ne pa tudi formalnega manjšinskega statusa), a del skupnosti to šteje za nezadostno. Ministrstvo za kulturo objavlja posebne letne razpise z namenom finančne podpore dejavnosti društvom, ki ohranjajo nemško kulturo in jezik, nemščina je najpogosteje učen drugi tuj jezik v Sloveniji (pripadniki skupnosti pa bi si želeli, da bi imela status materinščine), precej pozornosti je bilo namenjene tudi ohranjanju kočevarske dediščine in markaciji prostora. Glede na majhno število in predvsem na nestrjeno poselitev, ter tudi dejstvo, da gre za dve precej različni skupini ljudi – na eni strani Kočevarje, na drugi strani pa "Staroavstrijce", ki so nekoč prebivali predvsem po mestih na vzhodnem delu današnje Slovenije – se pojavlja zapleteno vprašanje, katere manjšinske pravice bi takšna skupnost sploh bila sposobna absorbirati ter kako bi v praksi lahko izgledal takšen status in stopnja pravic, kot jo uživata italijanska in madžarska narodna skupnost (npr. kdo bi učil v kočevarskih šolah in kdo jih obiskoval, enako velja za medije, kje postaviti dvojezične napise, če vasi sploh ne obstajajo več itd.).

Zaskrbljujoče pa je, da Slovenija v zadnjih letih vse bolj izgublja ugled zgledne države kar se tiče položaja manjšin. 5. periodično poročilo Svetovalnega odbora po Okvirni konvenciji za varstvo narodnih manjšin je do Slovenije kritično kot še nobeno doslej. Ob tem sicer bode v oči, da svetovalni odbor ne

uporablja enakih kriterijev za vse obravnavane države[137], a to bi zahtevalo že povsem ločeno analizo. Na mestu pa je vprašanje, kako naj si Slovenija zopet zagotovi ugled manjšinam zelo prijazne države, ob tem pa tudi pravično obravnava vse etnične skupnosti na svojem teritoriju. Je potrebno zgolj izboljšati komunikacijo, ali tudi stopnjo pravic?

Gregor Jenuš and Dejan Valentinčič

THE GERMAN-SPEAKING COMMUNITY IN SLOVENIA AND THE QUESTION OF CONSTITUTIONAL RECOGNITION

SUMMARY

Until the end of the Second World War, a German-speaking national minority lived in the territory of Slovenia, whose legal status was guaranteed by the international treaties signed by the Yugoslav state at the end of the First World War. The international legal obligations of the then Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (which also included the Slovenian lands after December 1918), to the protection of national minorities, were determined in the Treaty of Saint-Germain and Trianon. The German minority however certainly was not satisfied with the acquired minority rights in the period between the two wars, which was one of the reasons that lead to a gradual Nazification of them in Europe. This was also true for the Slovenian German minority. In the second half of the nineteen thirties, the ideology of the Third Reich spread like a wildfire. And it was this unification with the interests of the totalitarian Nazi regime and participation in the war crimes that were fatal for the German minority after the war.

Although it has to be stated that undoubtedly not all members of the German minority agreed with the Nazi regime, the shadow of doubt or collective

[137] *Gov.si*, Peto mnenje o uresničevanju Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin v Sloveniji, 23. 9. 2022, dostopno na: https://www.gov.si/novice/2022-09-23-peto-mnenje-o-uresnicevanju-okvirne-konvencije-za-varstvo-narodnih-manjsin-v-sloveniji/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

guilt rested on the entire community. If before the Second World War there were several tens of thousands of "Germans" in Slovenia, the situation significantly changed after the war. Parts of them were relocated by the Nazi regime in the process of "returning" them back in to the Reich between the wars, a majority was forcibly relocated or murdered by the communist regime after the war. The 'Germans' in Slovenia after the Second World War thus represent only the 'remnants of the remnants' of a once strong national minority. Statistical data from censuses in Austria-Hungary, the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, post-war Yugoslavia and the Republic of Slovenia, confirms that the number of members of the German-speaking community decreased from decade to decade.

The fate of the German-speaking community in Slovenia, especially after the Second World War, is still the subject of scientific research and public debate thirty years after the establishment of the independent and democratic state of the Republic of Slovenia. The discussions deal in particular with the issues of the (non)recognition of the German-speaking minority and the issue of its status as a (non)autochthonous ethnic community in Slovenia. Until the collapse of socialist Yugoslavia in 1991, of which Slovenia was a part of, the question of the revival of the German minority in Slovenia did not come in to the public. Due to the happenings of the Second World War, the topic was a taboo. After the democratic changes and Slovenia's independence however, the demands became part of bilateral relations with the Republic of Austria. In 1992, Austria, with a memorandum, declared herself the protector of the German-speaking ethnic community in Slovenia. Austria and newly-formed German-speaking association, that began to emerge in the 1990s, demanded constitutional recognition for the German minority. However, that didn't happen. A kind of turning point was the bilateral cultural agreement adopted in 2002, which was supposed to ensure the protection of the rights of the ethnic community in the fields of culture, language and education, but it did not bring the German-speaking community actual satisfaction. The topic remains a "stumbling block" in the relations between the Austrian and Slovenian governments. It still stirs up politics and fills the media, because even three decades after the question of constitutional recognition of the German-speaking minority was opened, we are still no closer to a final solution.

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije, **SI AS 537,** fond Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, 1945–1990.

ARS – Arhiv Republike Slovenije, **SI AS 1931,** fond Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, 1918–2006.

Celovški zvon – Celovec, letnik 1992.
Dnevnik – Ljubljana, letnik 2020.
Frankfurter Allgemeine Zeitung, Frankfurt, 1999.
Kleine Zeitung – Dunaj, letnik 2013, 2021.
Laibacher Zeitung – Ljubljana, letnik 2021.
Mladina – Ljubljana, letnik 2013.
Slovenski vestnik – Ljubljana, letnik 1998.

Uradni list RS – Ljubljana, letniki 2002, 2007 in 2010.

"Bundespräsident Fischer auf Besuch in Slowenien", *Kleine Zeitung*, 1. 9. 2013, dostopno na: https://www.kleinezeitung.at/k/politik/4080933/Deutschstaemmigeeutschstaemmige--getroffen_Bundespraesidentgetroffen_Bundespraesident--FischerFischer--aufauf--BesuchBesuch--in, pridobljeno: 22. 10. 2022.

"Odnosi 'verjetno najboljši doslej'", *orf.at*, 12. 10. 2022, dostopno na: https://volksgruppen.orf.at/slovenci/stories/3177588/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

"Poziv k priznanju nemške skupnosti", *orf.at*, 22. 3. 2018, https://volksgruppen.orf.at/v2/slovenci/stories/2902600/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

"Različna stališča glede nadzora meje", *orf.at*, 20. 3. 2018, dostopno na: http://volksgruppen.orf.at/slovenci/stories/2902241/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

"V Titovi Jugoslaviji je uradno obstajala samo ena Nemka", *Laibacher Zeitung,* 21. 1. 2021, dostopno na: https://laibacher-zeitung.si/v-titovi-jugoslaviji-je-uradno-obstajala-samo-ena-nemka/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Cerar, Gregor, "19. popis prebivalstva v Sloveniji: registrsko in tudi tokrat brez izpričevanja narodnosti in vere", *rtvslo.si*, 18. 1. 2021, dostopno na: https://www.rtvslo.si/slovenija/19-popis-prebivalstva-v-sloveniji-registrsko-in-tudi-tokrat-brez-izpricevanja-narodnosti-in-vere/549295, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Commission on Security and Cooperation in Europe (CSCE), Helsinška sklepna listina o varnosti in sodelovanju v Evropi, dostopno na: https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/Helsinki%20Final%20Act%20-%20Long%20Version.pdf, pridobljeno: 29. 8. 2022.

Die Lage der deutschen Volksgruppe in Slowenien, *Facebook* objava Kulturnega društva nemško govorečih žena "Mostovi", dostopno na: https://www.facebook.

com/KulturvereinMarburg/posts/die-lage-der-deutschen-volksgruppe-in-sloweniendie-slowenische-verfassung-ist-hi/523189331348837/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Društvo Mostovi, Plan v 20. točkah za izvajanje Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih za nemški, srbski in hrvaški jezik v Sloveniji, oktober 2020, dostopno na: https://drustvo-mostovi.com/plan-v-20-tockah/, pridobljeno: 14. 9. 2022

G.C. "Cerar: Za priznanje nemške manjšine ni pravne podlage", *rtvslo.si*, 1. 12. 2018, dostopno na: https://www.rtvslo.si/slovenija/cerar-za-priznanje-nemske-manjsine-ni-pravne-podlage/473491, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Gov.si, Nadaljevanje 19. izredne seje (30. januar 1998), dostopno na: http://www2.gov.si/zak/arhiv/sej_zap2.nsf/a818d1d1c0184a1bc1256b45005626b6/cea7556981c3b540c12565a20038b0de?OpenDocument, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Gov.si, Peto mnenje o uresničevanju Okvirne konvencije za varstvo narodnih manjšin v Sloveniji, 23. 9. 2022, dostopno na: https://www.gov.si/novice/2022-09-23-peto-mnenje-o-uresnicevanju-okvirne-konvencije-za-varstvo-narodnih-manjsin-v-sloveniji/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Gril, Avgust, "Organizacije za ohranitev kočevarske kulture se distancirajo od Grilovih izjav", *Mladina*, 3. 9. 2013, dostopno na: https://www.mladina.si/147944/organizacije-za-ohranitev-kocevarske-kulture-se-distancirajo-od-grilovih-izjav/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Kočevarske vasi.si, Izgubljene kočevarske vasi, dostopno na: http://www.kocevarskevasi.si/sl/, pridobljeno: 22. 10. 2022.

M.R./STA, "Kurz želi, da bi Slovenija priznala nemško manjšino", *24ur.com*, 13. 3. 2014, dostopno na: https://www.24ur.com/kurz-zeli-da-bi-slovenija-priznala-nemsko-manjsino.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Pravno informacijski sistem RS (PisRS), Ustava RS, dostopno na: http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1, pridobljeno: 29. 8. 2022.

Predlagam vladi.si, Popis prebivalstva po narodnosti, dostopno na: https://predlagam.vladi.si/predlog/8361, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Predlagam vladi.si, Predlog o zbiranju podatkov o narodnosti. Št. 9610-214/2017/2 z dne 26. 7. 2017, dostopno na: https://predlagam.vladi.si/fileadmin/dokumenti/predlogi/156/156_2246.pdf, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Republik Österreich Parlament, Entschliessungsantrag, 543/A(E) XXVII GP, dostopno na: www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXVII/A/A_00543/index.shtml, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Republik Österreich Parlament, Nationalrat zeigt Flagge bei den Menschenrechten, dostopno na: https://www.parlament.gv.at/PAKT/PR/JAHR_2012/PK0037/, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Republik Österreich Parlament, Poročilo Odbora za človekove pravice, 14. 12. 2011, dostopno na: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXIV/I/I_01620/

fname_238757.pdf, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Republik Österreich Parlament, Zahteva Josefa Riemerja, 18. 5. 2011, dostopno na: https://www.parlament.gv.at/PAKT/VHG/XXIV/A/A_01565/imfname_219324.pdf, pridobljeno: 23. 10. 2022.

S.S./STA, "Nemškogovoreča skupina v Kočevju želi priznanje kot manjšina", *24ur.com*, 1. 9. 2013, dostopno na: https://www.24ur.com/novice/slovenija/foto-pahor-avstrijskega-kolega-fischerja-pricakal-na-kongresnem-trgu.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Schödl, Günter, "Die Ohnmacht des Historikers", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 25. 1. 1999, št. 20, str. 13, dostopno na: https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/politik/rezension-sachbuch-die-ohnmacht-des-historikers-11310568-p3.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

SiStat – Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/9692, pridobljeno: 29. 8. 2022.

SiStat, Prebivalstvo po maternem jeziku, občine, Slovenija, popis 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11817, pridobljeno: 29. 8. 2022.

SiStat, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 1991, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/9691, pridobljeno: 29. 8. 2022.

SiStat, Prebivalstvo po narodni pripadnosti, občine, Slovenija, popis 2002, dostopno na: https://pxweb.stat.si:443/SiStatData/sq/11813, pridobljeno: 29. 8. 2022.

STA, "Dörfler pričakuje dobro sodelovanje s koroškimi Slovenci", *24ur.com*, 14. 10. 2011, dostopno na: https://www.24ur.com/novice/slovenija/dorfler-pricakuje-dobro-sodelovanje-s-koroskimi-slovenci.html, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Steiermark-Štajerska, Predlogi s strani predstavnikov Zveze kulturnih društev nemške narodne skupnosti v Sloveniji, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/dokum/predlog-delovne-skupina-slov-04-06-21/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Steiermark-Štajerska, Sklep o ustanovitvi in imenovanju delovne skupine za trajni dialog s predstavniki nemško govoreče etnične skupine v RS, 22. 9. 2020, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/dokum/sklep-o-imenovanju-delovne-skupine/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Steiermark-Štajerska, Statistični podatki tudi lažejo, dokazi za to, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/ova_doc/statisticni-podatki-tudi-lazejo/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Steiermark-Štajerska, Zapisnik 1. seje delovne skupine za trajni dialog s predstavniki nemško govoreče etnične skupine v RS, 19. 3. 2021, dostopno na: https://steiermark-stajerska.com/dokum/zapisnik-1-seja-delovne-skupine/, pridobljeno: 14. 9. 2022.

Svenšek, Ana, "Neuspeh prve medvladne organizacije Društva narodov je lekcija za sodobni čas", *rtvslo.si*, 10. 1. 2020, dostopno na: https://www.rtvslo.si/1920/neuspeh-prve-medvladne-organizacije-drustva-narodov-je-lekcija-za-sodobni-

cas/511105, pridobljeno: 22. 10. 2022.

SIstory, Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja. Življenje ob okupacijskih mejah v Sloveniji, 1941–1945, dostopno na: https://okupacijskemeje.si/exh01-ch02.html, pridobljeno: 22. 10. 2022.

Škerl Kramberger, Uroš, "Svet Evrope od Slovenije pričakuje podporo nemški manjšini", *Dnevnik*, 9. 8. 2021, dostopno na: https://www.dnevnik.si/1042970725, pridobljeno: 23. 10. 2022.

Winkler, Adolf in Bergmann, Andrea, "Politischer Zug für die Ortstafeln rollt", *Kleine Zeitung*, 29. 4. 2011, dostopno na: https://www.kleinezeitung.at/kaernten/klagenfurt/4252245/INTERVIEW_Politischer-Zug-fuer-die-Ortstafeln-rollt?from=rss, pridobljeno: 23. 10. 2022.

.....

Anderwald, Karl, "Licht am Ende des Tunnels?: zur Situation der Deutschsprachigen in Slowenien", v: Karl Anderwald, Peter Karpf in Valentin Hellwig (ur.), *Kärntner Jahrbuch für Politik 2002* (Celovec: Koroška tiskarna, 2002), str. 89–99.

Bajc, Gorazd, Melanšek Tadeja in Friš, Darko, "Uvod v zgodovino spremljanja britanske obveščevalne dejavnosti na Slovenskem – "samoevalvacije" slovenske SDV", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 839–878.

Balas, Anita, *Kočevski Nemci* (Ljubljana: FDV, 2002).

Cvirn, Janez, "Nemci na Slovenskem (1848–1941)", v: Dušan Nećak, *Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), str. 53–98.

Cvirn, Janez, "Nemška manjšina na Spodnjem Štajerskem v času med obema vojnama (1918–1941)", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 568–575.

Cvirn, Janez, *Trdnjavski trikotnik : politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914),* (Maribor: Obzorja, 1997).

Ferenc, Mitja, "Das Schicksal der Deutschen Sprachminderheit in Slowenien", *Linguistica* 60, št. 2 (2020), str. 227–243.

Ferenc, Mitja, "Etno- in socialnodemografska struktura 'Nemcev' na Slovenskem v obdobju jugoslovanske države po 2. svetovni vojni", v: Janez Malačič in Matjaž Gams (ur), *Soočanje z demografskimi izzivi v Evropi : zbornik 14. mednarodne multikonference Informacijska družba* (Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2011), str. 33–37.

Ferenc, Mitja, "'Nemci'" na Slovenskem v popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni", v: Dušan Nećak, *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), str. 271–317.

Ferenc, Mitja, "Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije

Kočevske med vojno in po njej", v: Bojan Balkovec, Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 528–549.

Fitzek, Claudia, *Die Problematik der Anerkennung der deutschsprachigen Minderheit in Slowenien* (Gradec, 2015).

Grafenauer, Danijel, "Nemško govoreča etnična skupina na prebivalcev v Sloveniji po letu 1991", v: Janez Malačič in Matjaž Gams (ur.), *Soočanje z demografskimi izzivi v Evropi : zbornik 14. mednarodne multikonference Informacijska družba* (Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 2011), str. 146–150.

Grafenauer, Danijel, "Prizadevanje za narodnostni obstoj oziroma oživljanje nemško govoreče etnične skupine prebivalcev v Sloveniji po letu 1991", v: Vera Kržišnik Bukić, in Damir Josipovič (ur.), *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji* (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2014), str. 95–126.

Hilpold, Peter, "The League Of Nations And The Protection Of Minorities – Rediscovering A Great Experiment", *Max Planck Yearbook of United Nations Law* 17, št. 1 (2013), str. 87–124.

Jenuš, Gregor, "Die vergessene Minderheit: zur Geschichte der Deutschen in Maribor", *Linguistic*a 60, št. 2 (2020), str. 257–279.

Karner, Stefan*, Die deutschsprachige Volksgruppe in Slowenien* (Celovec: Kärnten-Dokumentation, 1997).

Kleindienst, Petra in Tomšič, Matevž, "Proces narodne sprave in vloga politične elite v njem: Slovenija kot izjema med državami srednje in vzhodne Evrope", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 1 (2021), str. 197–232.

Klemenčič, Matjaž, "Die Slowenen und Deutschen im Lichte der sprachlichen Statistik in der Südsteiermark und in der Untersteiermark 1830–1991", v: Christian Stenner (ur), *Steirische Slowenen. Zweisprachigkeit zwischen Graz und Maribor* (Graz: Alpen Adria Alternativ, 1994), str. 39–56.

Klemenčič, Matjaž, "Im Lichte der sprachlichen Statistik: Slowenisch- und Deutschsprachige in der Süd- und Untersteiermark 1830–1991", v: Christian Stenner (ur.), *Slowenische Steiermark. Verdränkte Minderheit in Österreichs Südosten* (Dunaj 1997), str. 69–105.

Klemenčič, Vladimir, "Nemci v statistiki v jugoslovanski Sloveniji med obema vojnama", *Zgodovinski časopis* 40, št. 4 (1986), str. 465–470.

Komac, Miran, "Slovensko-madžarski bilateralni sporazum in ureditev varstva narodnih manjšin v Sloveniji", v: Miran Komac in Balázs Vizi (ur.), *Bilateralni sporazumi kot oblik a urejanja varstva narodnih manjšin. Primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji* (Budimpešta: L'Harmattan, 2019), str. 68–106.

Komac, Miran, "Varstvo 'novih' narodnih skupnosti v Sloveniji", *Razprave in gradivo* 43 (2003), str. 6–33.

Kržišnik Bukić, Vera in Josipovič, Damir (ur.), *Zgodovinski, politološki, pravni in kulturološki okvir za definicijo narodne manjšine v Republiki Sloveniji* (Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 2014).

Lawrence, Martin, *The Treaties of Peace, 1919–1923. Vol. I* (New Jersey, 2007).

Leljak, Roman, *Verjagt! Ethnische Säuberungen in Slowenien: Die Vertreibung der Deutschen in den Jahren 1945/46* (Radenci: Letis, 2013).

Matič, Dragan, "Nemci na Kranjskem od druge polovice 19. stoletja do prehoda v jugoslovansko državo", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 5551–567.

Nećak, Dušan, "Nekaj osnovnih podatkov o usodi nemške narodnostne skupnosti v Sloveniji po letu 1945", *Zgodovinski časopis* 47, št. 3 (1993), str. 439–451.

Nećak, Dušan, "'Nemci' na Slovenskem 1945–1955 v luči nemških in avstrijskih dokumentov", v: Dušan Nećak, *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998), str. 173–244.

Nećak, Dušan, "Nemci na Slovenskem ob koncu druge svetovne vojne – maščevanje in pregon?", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 576–599.

Nećak, Dušan, "Predgovor k drugi izdaji", v: Dušan Nećak (ur.), *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955 : izsledki projekta* (Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 7–33.

Nećak, Dušan, "Uvod", v: Dušan Nećak (ur.), "*Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 53–67.

Petrič, Ernest, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin* (Maribor: Založba obzorja, 1977).

Ramšak, Jure, "Poskus rekonstrukcije položaja preostanka nemške narodnostne skupnosti na Slovenskem po koncu množičnih izseljevanj (1947–1991)", v: Bojan Balkovec in Peter Štih (ur.), *Migracije in slovenski prostor od antike do danes* (Ljubljana: Zbirka ZČ, 2010), str. 600–614.

Reiman, Reinhard, "Minderheit Brücke oder Bedrohung", *Zeitschft das Historischen Vereines für Steiermark* 95 (2004), str. 69–83.

Repe, Božo, "Nemci na slovenskem po drugi svetovni vojni", v: Dušan Nećak (ur.), *"Nemci" na Slovenskem 1941–1955: izsledki projekta* (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2002), str. 191–218.

Ribičič, Ciril, "Ustavnopravno varstvo manjšinskih narodnih skupnosti v Sloveniji, *Revus* 2, št. 2 (2004), str. 29–43;

Roter, Petra, "Razvoj mednarodnopravnega varstva manjšin od 17. stoletja do obdobja Društva narodov", *Razprave in gradvo* 31 (1996), str. 193–216.

Šela Ana in Hazemali, David, "Spremljanje slovenskih delavcev na začasnem delu in bivanju v Zvezni republiki Nemčiji v sedemdesetih letih dvajsetega stoletja: prispevek k poznavanju zgodovine slovenske SDV", *Studia Historica Slovenica* 20,

št. 3 (2020), str. 879–920.

Šela, Ana, Hazemali, David in Melanšek Tadeja, "Ustroj in delovanje slovenske tajne politične policije v drugi polovici šestdesetih let dvajsetega stoletja", *Studia Historica Slovenica* 20, št. 3 (2020), str. 811–838.

Štajdohar, Tanja in Golobič, Mojca, "Prostorski predlogi za oživljanje opuščenih kočevarskih vasi", *Urbani izziv. Posebna izdaja,* št. 5 (2015) str. 131–142.

Valentinčič, Dejan, *Stopnja družbene integriranosti neslovenskega etničnega prebivalstva v Mestni občini Nova Gorica v kontekstu obče slovenske družbe* (Nova Gorica, 2017).

Žagar, Mitja, "Manjšine v odnosih med državami in bilateralni sporazumi: manjšinske pravice kot individualne in kolektivne pravice", v: Miran Komac in Balázs Vizi (ur.), *Bilateralni sporazumi kot oblik a urejanja varstva narodnih manjšin. Primer Sporazuma o zagotavljanju posebnih pravic slovenske narodne manjšine v Republiki Madžarski in madžarske narodne skupnosti v Republiki Sloveniji* (Budimpešta: L'Harmattan, 2019), str. 32–47.

DOI 10.32874/SHS.2022-18

Author: **JENUŠ Gregor**
Pd. D., Assistant Professor, Research Associate
Archives of the Republic of Slovenia
Zvezdarska 1, SI–1000 Ljubljana, Slovenia
Co-Author: **VALENTINČIČ Dejan**
Pd. D., Assistant Professor, Vice Dean
New University, Faculty of Slovenian and International Studies
Mestni trg 23, SI–1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **THE GERMAN-SPEAKING COMMUNITY IN SLOVENIA AND THE QUESTION OF CONSTITUTIONAL RECOGNITION**

Studia Historica Slovenica
Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 22 (2022), No. 3, pp. 663–716, 137 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: German minority, German-speaking community, minority rights, constitutional recognition, censuses, 20th century

Abstract: In the paper, the authors discuss the issue of the development of the German-speaking national community in Slovenia from the collapse of the Austro-Hungarian Empire to the present day. With the help of data from censuses in different time periods (Austria-Hungary, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia, post-war Yugoslavia and the Republic of Slovenia), they analyze the gradual decline of the German community in Slovenia. They present the reasons that led to the loss of minority status after the Second World War and the efforts of the German-speaking national community after the establishment of the Republic of Slovenia to achieve constitutional recognition. They also show how the question of minority protection, in the case of the German--speaking community in Slovenia, became part of daily politics and Slovenian bilateral and international relations.